

Sovon-Nieuws 4

29e jaargang
december 2016

In dit nummer o.a.:

- Zeldzame broedvogels in 2016: het eerste jaar zonder Kuifleeuwerik maar met een uitgevlogen Visarend
- Op weg naar 'De nieuwe Atlas' (2): Appelvink en Boomklever
- Midwintertelling 2016: feestelijke editie met record aantal vogels
- In de klei Lars Buckx: Spektakel in het mistnet
- Simultane slaapplaatstellingen van Lachsterns

Voorzichtig met dode vogels

Sovon-Nieuws

Nieuwsbrief van Sovon Vogelonderzoek Nederland over vogeltellingen, de vereniging en andere zaken betreffende vogels in Nederland.

Redactie

John van Betteray, Fred Hustings, Kees Koffijberg, Loes van den Bremer & Albert de Jong. Overname van artikelen of illustraties alleen in overleg.

Lidmaatschap

Contributie: € 17,50; (oud)waarnemers, leden van Vogelwerkgroepen en jongeren betalen € 14,50. Sovon-leden ontvangen viermaal per jaar Sovon-Nieuws en korting op Sovon-uitgaven en het abonnement op Limosa (pluslidmaatschap € 34,50). Zie voor lid worden en diverse tarieven www.sovon.nl/lidmaatschap.

Bestuur

Voorzitter Roelof ten Doesschate

Secretaris Susan Kaak

Penningmeester Dennis Meeuwissen

Overige bestuursleden Jaap van Gent, Lilian van den Aarsen, Ben van Os en Marcel Visser

E-mail: bestuur@sovon.nl

Bureau

Kantoor Sovon te Natuurplaza,
Toernooiveld 1, 6525 ED Nijmegen.

Tel: 024 - 7 410 410

E-mail: info@sovon.nl

Homepage: www.sovon.nl

IBAN: NL37 TRIO 0391 2031 85

IBAN: NL59 RABO 0105 1170 56

Ledenraad

Kijk op sovon.nl/ledenraad voor de vertegenwoordiger(s) vanuit uw district.

E-mail: ledenraad@sovon.nl

Directeur

Theo Verstrael

Communicatie Carolyn Vermanen

Monitoring en Inventarisaties Rob Vogel

Onderzoek en Advies Julia Stahl

Doelstelling

Sovon Vogelonderzoek Nederland volgt de veranderingen in aantallen en verspreiding van alle in ons land in het wild voorkomende vogels. Signalerend onderzoek (monitoring) en veld- en bureaustudies dragen bij aan het verklaren van de gesignaleerde ontwikkelingen. Onze drijfveer is het toegankelijk maken van kennis en informatie voor natuurbeheer, natuurbeleid en natuurbescherming. Daarbij zorgen we voor goede borging van onze kwaliteit, onafhankelijkheid en objectiviteit. Sovon coördineert, stimuleert en ondersteunt systematisch veldonderzoek door vrijwilligers. De meetnetten voor broedvogels en watervogels zijn onderdeel van het Netwerk Ecologische Monitoring, uitgevoerd i.s.m. CBS en provincies en gefinancierd door het Ministerie van EZ en Rijkswaterstaat.

Lay-out: van Groot tot Klein

Druk: Veldhuis Media BV

Sovon-Nieuws wordt gedrukt op FSC-papier.

ISSN 1383-0635.

Foto boven:

Theo Verstrael (Josien Eulderink)

Foto's omslag: Visarenden met jong
(Hans Gebuis)

Lars Buckx (Rob Buiters)

Met meer dan gemiddelde spanning werd dit najaar uitgekeken naar de aankomst van de trekende watervogels. Niet omdat het uitzonderlijk lange groeiseizoen van de Nederlandse flora een voorbode zou zijn van spectaculaire waarnemingen, maar omdat berichten over zieke watervogels in hun broedgebieden al maandenlang de ronde deden. Begin november kwamen de eerste Nederlandse meldingen en bleek al snel dat het goed raak was: op de Gouwee en het Wolderwijd bezweken duizenden watervogels, in het bijzonder Kuifeenden, als gevolg van besmetting met een hoogpathogeen H5N8-virus. Opvallend genoeg was er weinig paniek: de staatssecretaris besloot snel en adequaat tot een ophokplicht en pluimveehouders toonden zich vooral bezorgd (dat is uiteraard volkomen terecht), maar ook tevreden over de maatregelen die waren genomen. Dat is wel eens anders geweest; Nederland heeft dus wel degelijk iets geleerd van de vorige uitbraken van vogelgriep.

Sovon werkt al sinds 2006 aan de monitoring en registratie van dode vogels door waarnemers. Dit gebeurt in opdracht van het Ministerie van Economische Zaken, in goede samenwerking met het Dutch Wildlife Health Centre, het Vogeltrekstation en enkele andere organisaties. Waarnemers komen immers overal in het land, wat een enorme meerwaarde heeft voor dit doel. Iedereen is erbij gebaat dat gegevens bij een uitbraak snel en accuraat worden verzameld, zodat maatregelen zo goed mogelijk op feiten kunnen worden gebaseerd. Kijk voor wat je kunt doen als je een vers dode vogel vindt op sovon.nl/dodevogels.

Ook in dit dossier zijn al heel wat verhalen de wereld in geslingerd die kant noch wal raken. Deels is dat goed te begrijpen; zowel pluimveehouders als hobbyisten hebben (grote) belangen bij preventie van besmetting met het vogelgriepvirus. Dat het heel lastig is om effectieve maatregelen te nemen, watervogels zijn er immers overal in ons waterrijke land (en virussen in de regel 'onzichtbaar'), maakt de situatie bij een uitbraak er niet gemakkelijker op. Een belangrijke kennislacune is wat de bron is van de geregeld terugkerende uitbraken. Dat die bron ergens in Azië ligt is wel duidelijk maar waar? Het is veel te gemakkelijk om te denken dat het virus in populaties van wilde vogels rondwaart en zij dus de bron zijn; we weten simpelweg veel te weinig van de situatie in de broedgebieden van de trekkende watervogels. Komen zij wellicht ook daar in aanraking met pluimvee? De effectiviteit van maatregelen zal voor een groot deel afhankelijk blijken van het opvullen van dergelijke kennislacunes. Alleen maar volgend blijven via ophokplicht, vervoerverboden en ruimingen lijkt op den duur onhoudbaar, zeker gezien de grote maatschappelijke druk om steeds meer pluimvee buiten te houden. Goede monitoring van dode vogels is alleen al daarom van belang; het is cruciaal om meer zicht te krijgen in de verspreiding van het virus. Maar er moet veel meer gebeuren om vogelgriep te gaan begrijpen; wie weet ligt er wat dit betreft nog een belangrijke rol voor de Sovon-waarnemers in het verschiet.

● *Theo Verstrael*

Agenda 2016-2017

Januari

- (7) Slaapplaatstelling ganzen- en zwanen
- (14) Midwintertelling, integrale Waddentelling, telling van monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling
- (28-29) Tuinvogeltelling Vogelbescherming

Februari

- (4) Slaapplaatstelling Wulp
- (18) Watervogeltelling monitoringgebieden, steekproeftelling Wadden, ganzen- en zwanentelling
- (25) Slaapplaatstelling Grote Zilverreiger, Aalscholver

Maart

- (1) Begin BMP-seizoen. Vragen? Neem contact met Sovon op.
- (18) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, steekproeftelling Wadden, Slaapplaatstelling Grutto, Scholekster, Kempphaan

April

- (8) Slaapplaatstelling Grutto, Scholekster, Kempphaan
- (15) Watervogeltelling monitoringgebieden, ganzen- en zwanentelling, steekproeftelling Wadden, telling Brandgans en Rotgans

Zeldzame broedvogels in 2016: het eerste jaar zonder Kuifleeuwerik maar met een uitgevlogen Visarend

In november kwamen de broedvogel-districtscoördinatoren bij elkaar, dit keer op Texel. Hieronder een greep uit de nieuwtjes vanuit het Meetnet Broedvogels, aangevuld met informatie van o.a. werkgroepen (Oehoe), Waarneming.nl en Dutch Birding. Een deel van de gevallen is nog niet geverifieerd en het overzicht is zeker niet volledig. In het broedvogelrapport is te zijner tijd alles na te lezen, ook over andere zeldzame broedvogels als IJsvogel en Buidelmees.

Opnieuw broedde een paar **Wilde Zwanen** in Drenthe. Het enige jong werd niet vliegvlug. Van een tweede paar werd geen nest gevonden. In Oud-Zuilen Ut bracht een uit een collectie losgelaten paar één jong groot. De drie vogels werden in augustus geringd, alleen het jong kan vliegen.

In Friesland, nog steeds de enige broedplek, kwamen 3 paar **Nonnetjes** tot broeden. Sinds de vestiging in 2010 zijn er in totaal 17 nesten geteld. In 2015 broedde de soort voor het eerst ook in Duitsland (Nordrhein-Westfalen).

In 2013 werden de laatste 2 Nederlandse **Korhanen** gezien op de Sallandse Heuvelrug. Uitzetacties van Zweedse vogels zijn (nog) niet heel succesvol en in 2016 bleef de teller er steken bij 2 Zweedse hanen en minimaal 2 hennen. Er kwamen geen meldingen uit de broedtijd vanaf de Veluwe.

Twee paar **Grote Aalscholvers** nestelden bij Neeltje Jans Zl. Baltsende **Kuifaalscholvers** aldaar vertrokken, net als in 2015, zonder broedpoging.

Kleine Zilverreigers broedden dit jaar in ieder geval in het Volkerak (25 nesten) en het Lauwersmeer (3 paar, met minimaal 7 jongen), voor beide gebieden een record. Op Schiermonnikoog werden de jongen

van 2 paar geringd; het aantal in de andere kolonies is nog niet bekend.

Grote Zilverreigers werden door Rijkswaterstaat vanuit het vliegtuig geteld in de Oostvaardersplassen (194 resp. 240 nesten in april-mei), Lepelaarplassen (36 resp. 26) en Makkumer Noordwaard (25 resp. 7). Omdat het maximum aantal nesten in de Oostvaarderplassen pas in mei werd bereikt (normaal gesproken april), een maand later dan in beide andere gebieden, is het mogelijk dat een deel van de vogels zich verplaatst heeft. In totaal ging het in het IJsselmeergebied om zeker 273 nesten (in mei) en mogelijk 301 (maxima). In een kolonie in het Volkerakmeer (11 nesten) werden 8 jongen vogels voorzien van een kleurring. Eén van de jongen werd in september nabij Gent, België afgelezen, een tweede in oktober in Culemborg Gl (R.J. Buijs). Kleinere aantallen vestigden zich in De Wieden Ov (5) en de Onlanden Dr (1). Het landelijk totaal van rond de 290-318 paren is een record (was 220-230 in 2015).

In een kolonie met o.a. Lepelaars en Purperreigers in De Wieden bracht een paar **Heilige Ibissen** twee jongen groot. Hier sleepten solitaire paartjes **Koereigers** en

Iberische Tjiftjaf, alarmerende man, 19 mei 2016, Enschede. Foto: Harvey van Diek

Kwakken met nestmateriaal, maar tot een zeker broedgeval kwam het niet. Kwakken werden ook gemeld in Artis, Alphen aan de Rijn ZH, Middelburg (3 paren en zeker 2 broedpogingen waarvan minimaal één succesvol) en de Biesbosch (2, beide met een vliegvlug jong).

Roodhalsfuten zaten o.a. in Drenthe (Diependal 8, Dwingelderveld 2), duinen Ameland en het Drontermeer (beide 1). **Geoorde Futen** deden het prima in het Dannemeer bij Slochteren Gr (minimaal 94 paren). Een territoriale, man **Kuifduiker** in het Dwingelderveld bouwde aan een nest maar er kwamen geen eieren.

Steltkluut vrouwtje met 3 jongen dankzij kunstmatig opgehoogd nest, Oeffelt NB, 23 juli 2016. Foto: Harvey van Diek

Beide wouwen lijken vaste broedvogel te worden, al is het beeld van dit jaar nog niet volledig. **Zwarte Wouwen** (jaarlijks sinds 2009) werden gemeld uit Midden-Brabant (nest, mislukt), nabij Valkenswaard NB (3 uitgevlogen jongen waarvan er één al snel werd gepredeerd door een Havik) en Zuid-Limburg (1 jong geringd). Bij 2 'verdachte' paren in Limburg ontbraken aanwijzingen voor nestbouw.

Rode Wouwen (jaarlijks sinds 2010) vestigden zich in ieder geval in Twente (2; uitgevlogen jong resp. mislukt in eifase), de Achterhoek (3; waarvan 1 succesvol en 2 mislukte nesten; daarnaast 1 baltsend paar zonder indicatie voor nest), Zuid-Limburg (1; nestbouw, geen eieren), op de Veluwe (1; bezet nest) en langs de IJssel in Gl (1; nest met eieren). Met zeker 8 gevallen (minimaal nestbouw) werd het aantal in het topjaar 2015 geëvenaard.

De **Zeearend** (vestiging in 2006) ondernam, net als in 2015, broedpogingen in het Lauwersmeer (één jong vrouwtje geringd), Oostvaardersplassen, Dordtse Biesbosch (2 uitgevlogen jongen), Brabantse Biesbosch (jongen gedood door Zeearend van het andere Biesbosch-nest), Ketelmeer en het Zwarte Meer (2 jongen geringd). Nieuw was een broedgeval bij het Veluwemeer (wel eieren, geen jongen). Een paar in de noordelijke Delta sleepte wat met takken naar een kunstnest maar deed geen broedpoging. Of een langdurig pleisterend paar in het Zuidlaardermeergebied aan een nest bouwde, is (nog) niet bekend.

Het eerste geslaagde broedgeval van een paar **Visarenden** in ons land kwam uitgebreid in het nieuws. Het paar op een boomnest in de Biesbosch, waarvan het mannetje in 2012 geringd was in Duitsland, bracht één jong groot dat op 4 augustus in de middag augustus uitvloog! Een tweede paar in de Biesbosch verliet het nest in een hoogspanningsmast, zonder eileg.

Met minder dan 100 territoria was het een vrij mager jaar voor de **Kwartelkoning**. De meeste vogels riepen in Groningen en Drenthe en slechts een enkele langs de rivieren (te natte uiterwaarden waarvan **Porseleinhoentjes** juist profiteerden o.a. langs de IJssel). Opvallende Kwartelkoningmeldingen kwamen uit een bedrijventerrein in Utrecht-stad (3) en Twente (2).

Er werden 21 **Kraanvogel**-territoria bekend (2015: 18-19), 15 paren met nest en 6 territoriale paren. Het Fochtelooërveen Dr/Fr (8 paar) is nog steeds het belangrijkste gebied, maar ook het Dwingelderveld (3) en het Drents Friese Wold (2) zitten in de lift. Elders in Drenthe zaten losse paren in het Holtingerveld, in Midden-Drenthe en voor het eerst in het Bargerveen. In Overijssel zaten paren in de Engbertsdijksvenen (baltsend paar en paar met een jong), het

Haaksbergerveen (baltsend paar) en het Wierdense Veld (paar met 2 jongen). Bij een paar in het Korenburgerveen Gl verdwenen de kuikens na enkele weken. Er werden in totaal 17-18 kuikens geboren en er vlogen 5-8 jongen uit.

Met rond de 26 paren **Steltkluten** was het voor deze soort een prima jaar. Ze werden gemeld in Groningen (3), Drenthe (1), Flevoland (4), Noord-Holland (1), Zuid-Holland (8), Zeeland (4), Gelderland (2) en Noord-Brabant (3).

Een territoriaal mannetje **Bonte Strandloper** in het Dwingelderveld balste tussen 6 mei en 12 juni minimaal 10 keer, maar er werd geen nest gevonden.

De enige melding van een **Dwergmeeuw** (alarmerende vogel) kwam uit het 'vaste' broedgebied De Kreupel.

Het nest van een zuiver paar **Pontische Meeuwen** (adult met een 4kj-vogel) langs de IJssel bij Olst Ov werd om onbekende redenen verlaten. Spuurwerk in een kolonie met Kleine Mantelmeeuwen en Zilvermeeuwen bij Lelystad leverde op 1 juli maar liefst 3 'paar', waarschijnlijk zuivere, Pontische Meeuwen op. Een paar met 3 bijna vliegvlugge jongen, een paar vermoedelijk zonder jongen en een adulte man met twee bijna vliegvlugge jongen.

In het Dannemeer brachten 16 paren **Witwangsterns** ongeveer 15 jongen groot. Sinds 2012 is deze moerasstern een jaarlijkse broedvogel in nieuwe natuurontwikkelingsgebieden in Noord-Nederland, tot dat jaar broedde de soort slechts in zes jaren in ons land. De Witvleugelstern ontbrak dit jaar (wel in 2014-15).

Het aantal **Oehoe**-territoria (17) ligt iets onder het niveau van 2014-15 (21 resp. 18) maar wellicht zijn niet alle territoria ontdekt. Nieuwe nesten werden ontdekt in Burgers Zoo (2 jongen geringd) en elders op de Veluwe (2 zeer magere jongen). Op beide

Voor het eerst was er een territoriale Dwerguil langdurig aanwezig, 2 april 2016, Groote Peel NB. Foto: Theo Bakker

plekken werd later één jong dood gevonden. De overige paren zaten in Overijssel (1, met jongen), de Achterhoek (1, jongen), Noord-Brabant (2 waarvan één met jongen) en Limburg (11).

In de Groote Peel NB werd in april-juni een **Dwerguil** gehoord en gezien, het eerste territorium, en de negende vogel ooit, voor ons land. Er waren geen aanwijzingen voor een tweede vogel of een nest.

Na het topjaar 2014 (80-100 paren) viel de **Velduil** in 2015-16 terug naar het 'oude' niveau van nog geen 20 paren, met name in het Waddengebied. Opvallend voor een 'normaal jaar' is een zeker broedgeval bij Oosterhout NB.

Ook in 2016 waren er meerdere **Bijeneter**-vestigingen. Twee paren vestigden zich in Oranjezon op Walcheren, beide succesvol (6 jongen), een primeur voor Zeeland. In Limburg kwamen opnieuw Bijeneters tot broeden (2 en 4 paren op twee verschillende locaties).

De **Draaihals** kende met voorlopig 34 territoria (Veluwe 17, Friesland-Drenthe 14, Twente 2, Achterhoek 1) waarschijnlijk een stevige terugval ten opzichte van 2015 (ca. 63). In vergelijking met andere recente jaren is dat echter nog steeds een prachtig aantal (2009-13 10-22; 2014 34).

Er lijkt nog geen eind gekomen aan de groei van het aantal **Middelste Bonte Spechten**. Zo nam de goed gevolgde populatie in Twente toe van 54 territoria in 2009 naar 242 en 270 in 2015 resp. 2016. Hierbij neemt de soort nu ook genoegen met bijvoorbeeld nat berkenbos, kleine percelen eikenbos in grotere naaldbossen en beekbegeleidende bosjes (B. Hulsebos). Een onvolledige telling op Veluwe leverde 75 territoria op (eerste territoria, slechts 5, in 2011).

De **Kuifleeuwerik** ontbrak voor het eerst als Nederlandse broedvogel (2013-15 resp. 2, 1, 1). Rond 1990 werd de populatie nog geschat op 425 territoria, rond 1980 op 1500. De soort schaarft zich in het rijtje recent uitgestorven broedvogels, waartoe ook Klapekster, Duinpieper en Ortolaan behoren.

Met de exploderende populatie **Cetti's Zangers**, inmiddels boven de 1000 territoria, groeit ook het verspreidingsgebied. Zo waren er in 2016 langdurig zingende vogels in de Alde Feanen Fr en bij Kessel-Eik Lb (vogel met een Franse ring). In de wijde omgeving van de Biesbosch breidt de soort zich fors uit langs de rivieren.

Een mannetje **Iberische Tjiftjaf**, gepaard met een vrouwtje Tjiftjaf, broedde succesvol aan de rand van de bebouwde kom van Enschede, een primeur voor Nederland.

Een mannetje **Zwartkoprietzanger** in de Ooijpolder Gl, een nieuwe soort voor Nederland, zong hier van 21 april (ringdatum) tot (waarschijnlijk) 28 april. Dat is net niet lang genoeg uit om gelijk van een territorium te kunnen spreken (minimaal 10 dagen zingend).

Het gaat slecht met de **Grote Karekiet** en waarschijnlijk bedraagt de landelijke populatie nog amper 100 territoria. Illustratief is de situatie in het Loosdrechtse Plassengebied waar het laagterecord uit 2015 werd geëvenaard (10 zingende mannetjes), in 2010-12 zaten er nog rond de 30. Ook in het Drontermeer (7) werd een negatief record gevestigd (2011: 30).

De **Grauwe Gors** kan de volgende soort worden in het lijstje van uitgestorven soorten, net als in 2013 werd er in 2016 geen enkel territorium bekend (2014-15 1 resp. 2) al zong er wel één voor de datumgrenzen bij Oss NB (3-14 mei 2016).

Mocht u nog gegevens van zeldzame broedvogels hebben, dan ontvangen wij die graag. Het rapport over 2015 valt komend voorjaar bij alle broedvogeltellers in de bus als dank voor hun inspanningen.

Tot slot wil ik graag alle tellers, districtscoördinatoren en terreinbeheerders bedanken voor hun inspanningen in 2016.

● **Arjan Boele**

Bijeneter, voor het eerst broedend in Zeeland, 19 juni 2016, Oranjezon Zl.

Foto: Marcel Klootwijk

Recent

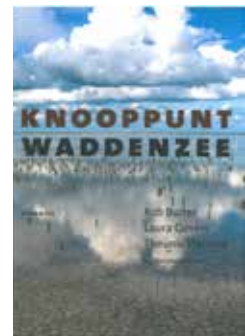
Griend - eiland voor vogels

Het kleine vogeleiland Griend, midden in de Waddenzee, is in 2016 100 jaar in beheer bij Natuurmonumenten. Jan Veen en Hanneke Dallmeijer maakten een boek over het eiland, met prachtige foto's. Ze woonden er van 1965 tot 1972 in de zomermaanden als vogelwachter, deden er onderzoek (Grote Stern) en bleven er terugkeren om opvolgers te begeleiden en wadvogels te tellen. Griend is hierdoor een van de langst getelde watervogelgebieden van ons land. De auteurs hebben Griend en zijn vogels zien veranderen. Ze beschrijven de eeuwenoude geschiedenis van Griend, het leven van de vogelwachters en dat van de belangrijkste bewoners: de broedende sterns en de grote aantallen trekvogels die hun voedsel op het omringende wad zoeken.

200 bladzijden, prijs € 37,95. Informatie en bestellen: www.griendboek.nl

Knooppunt Waddenzee

In deze paperback aandacht voor Kanoet, Drieteenstrandloper, Rosse Grutto, Rotgans en Lepelaar. Vijf compleet verschillende trekvogelsoorten die gebruikmaken van de Waddenzee als onderdeel van een veel groter systeem ('metawad'). Tevens een portret van de wetenschappers die ploeterend of urenlang turend raadsels proberen op te lossen. Wat weten we inmiddels van deze soorten en hoe kunnen overheden of natuurbeheerders hun voordeel doen met deze wetenschap?

Auteurs: Rob Buiters, Laura Govers en Theunis Piersma.
144 pag., uitgeverij Bornmeer, €17,50

Nieuwe BMP-Handleiding: wat verandert er?

De methodiek van het Broedvogel Monitoring Project (BMP) ligt al sinds de start in 1984 in grote lijnen vast. Dat is immers een van de voorwaarden om betrouwbare trends van onze broedvogels te presenteren. Te zeggen dat er nooit iets verandert aan het BMP, is echter een brug te ver. Zo was er in den beginne maar één variant (BMP-A); inmiddels kennen we een hele serie onderdelen, elk met een eigen soortenlijst. Op basis van voortschrijdend inzicht en/of veranderingen in het aankomstpatroon van soorten (klimaatverandering!) worden de spelregels per soort eens in de zoveel tijd kritisch tegen het licht gehouden. Tevens kijken we naar de verschillende onderdelen: voldoen ze nog aan de wensen van onze tellers en de gebruikers van de data?

De laatste update stamt uit 2011. Daarom werd het dit jaar weer eens tijd om het BMP goed tegen het licht te houden. Bovendien wilden we sowieso met een geactualiseerde Handleiding komen. Bij de 2011-editie waren we net begonnen met het automatisch clusteren van de veldgegevens, inmiddels is autoclustering de standaard. Bovendien maakt een groeiend aantal tellers inmiddels gebruik van de digitale veldinvoer via Avimap.

Verandering opzet Handleiding

Op de Landelijke Dag is de nieuwe Handleiding Sovon broedvogelonderzoek: BMP & kolonievogels gepresenteerd. Deze zal vanaf broedseizoen 2017 worden gebruikt. Het eerste dat opvalt is dat deze Handleiding een stuk dunner is dan zijn voorganger. De nieuwe editie is namelijk op maat gesneden voor tellers die gebruik maken van autoclustering. Dat betekent dat het hoofdstuk over de handmatige uitwerking van de veldgegevens eruit kon. Elke BMP'er die werkt met autoclustering, kan na lezing van de nieuwe handleiding (ook wel 'romphandleiding' genoemd) aan de slag.

Wie zweert bij de handmatige interpretatie van de telgegevens (of gewoon het naadje van de kous wil weten) laten we echter niet in de kou staan: in een apart document wordt deze werkwijze grondig uitgelegd. En niet alleen die handmatige interpretatie: ook voor meer informatie over de autoclustering, de Avimap-digitale veldinvoer en het tellen van grote meeuwenkolonies zijn aparte documenten beschikbaar. De veranderingen in interpretatiecriteria en soortenlijst per onderdeel zijn handzaam bij elkaar gezet in het document 'Verschillen met vorige Handleiding'.

De nieuwe romphandleiding wordt verspreid onder alle BMP-tellers; zowel de romphandleiding als de aanvullende documenten (pdf's) zijn te downloaden van sovon.nl/BMP

Soortenlijst BMP-B opgeschoond

Een belangrijke ontwikkeling in het BMP-B (bijzondere soorten) is het verdwijnen van de facultatieve soortenlijst. Die leidde nogal eens tot verwarring. Veel tellers losten dit op door simpelweg alle facultatieve soorten mee te tellen. Dat voorbeeld volgen we nu: van de 30 facultatieve soorten worden er 28 vanaf 2017 een reguliere BMP-B soort. Twee facultatieve soorten (Gierzwaluw en Groenling) hoeven niet meer geteld te worden. Ook de tot nu toe 'verplichte' Turkse Tortel verliest zijn BMP B-status.

Daar staat tegenover dat vijf soorten die tot nu alleen via BMP-A (algemene soorten) geteld werden aan de B-lijst worden toegevoegd: Koekoek, Matkop, Kuifmees, Zwarte Mees en Ringmus. Deze in aantal afnemende soorten zijn te mager vertegenwoordigd in het BMP-A om op termijn betrouwbare trends te blijven genereren. Wat verder meespeelt is dat we de BMP-B soortenlijst zo goed mogelijk willen laten aansluiten bij de gehanteerde soortenlijsten bij de evalu-

atie van natuurbeheer (SNL) en agrarisch natuurbeheer (ANLb).

En ook soortenlijst BMP-Z

Bij het BMP-Z (zeldzame soorten) is één soort, te weten de Zomertortel, compleet nieuw op de lijst. Dat heeft alles van doen met de enorme afname van deze zomervogel. Verder is ook in dit onderdeel de facultatieve lijst verdwenen. Voorheen facultatieve soorten waarvan we (via andere BMP-onderdelen) te weinig data binnenkrijgen – vaak soorten die van belang zijn als Natura 2000-doelsoort – staan nu standaard op de Z-lijst. Elf facultatieve soorten komen niet terug. Verder worden Kleine en Grote Zilverreiger overgeheveld naar het Kolonievogel-project.

Liever B dan W

Bij BMP-W (weide- en akkervogels) verandert niets aan de soortenlijst. Wel is nieuw dat we adviseren om in agrarisch gebied – zeker in akkerland en gebieden met heggen, houtwallen en erven – met BMP-B te werken. Dat geeft immers een beter beeld van het soortenspectrum in grote delen van het agrarisch gebied en is daarmee ook geschikter voor het evalueren van de aantalsontwikkelingen.

Clustercriteria

Clustercriteria spelen een belangrijke rol bij de bepaling van het aantal territoria per soort. Net als bij de vorige updates van de handleiding zijn hierbij enkele zaken gewijzigd. Wijzigingen in aankomstdatum (bij zomervogels) en betere kennis van gedrag in de broedtijd speelt eveneens een rol. In totaal is er bij 41 soorten iets aan de criteria gewijzigd. Het gaat om aanpassingen van de datumgrenzen (18 soorten), de fusieafstand (5 soorten) en het aantal benodigde waarnemingen en/of het type geldige waarneming (29 soorten). Een voorbeeld van dat laatste: bij meeuwen en sterns volstonden waarnemingen van paren in broedbiotoop tussen de datumgrenzen. Nu wordt tenminste om territoriaal gedrag gevraagd.

We zullen onderzoeken in welke mate de wijziging van criteria van invloed is op de vastgestelde aantallen. We willen immers geen trendbreuk veroorzaken door veranderende methodiek.

● Jan-Willem Vergeer

Midwintertelling van watervogels 2016: feestelijke editie met record aantal vogels

Grote Zilverreiger, een pas op de plaats in een onstuimige opmars? 27 januari 2013, Dorregeest NH. Foto: Hans Schekkerman

De feestelijke 50e editie van de midwintertelling van watervogels werd op 16 januari 2016 verricht. Zo'n 1600 vrijwilligers gingen in het hele land op pad om watervogels te tellen. De internationale midwintertelling wordt al sinds 1967 georganiseerd. Het doel is om gegevens over aantallen en verspreiding van overwinterende watervogels te verzamelen, zowel in Nederland als elders in Europa, Azië en Afrika.

Een halve eeuw midwintertellen!

Al in 1939 werden in Groot-Brittannië de eerste systematische watervogeltellingen gestart, met als doel de ontwikkeling van watervogelpopulaties te onderzoeken. In Nederland vonden in 1947 de eerste (proef) tellingen plaats. Er staat bij Sovon nog steeds een doos met 25 telformulieren uit dat jaar! In 1966 werd het werk dat in verschillende landen, waaronder Nederland, werd uitgevoerd beter op elkaar afgestemd door de oprichting van de *Duck Research Group*. Dit resulteerde in het weekend van 14 en 15 januari 1967 in de eerste gecoördineerde midwintertelling in verschillende Europese landen. De internationale midwintertelling was geboren!

In 1967 deden al 19 landen mee - waaronder (naast de al eerder genoemde landen) Noorwegen, Zweden, Estland, Oost- en West-Duitsland, Hongarije, Griekenland, Turkije en Tunesië - en werden ruim 3000 gebieden geteld. Dat aantal steeg tot rond de 5000 in de jaren zeventig en begin jaren

tachtig. Inmiddels is de telling uitgebreid naar andere *flyways* en continenten en wordt er in meer dan 100 landen in ruim 25.000 gebieden door zo'n 15.000 mensen jaarlijks geteld.

Overgang naar koudere periode

De winter van 2015/16 was volgens het KNMI de op één na zachtste sinds het begin van de metingen in 1706. Vooral december was extreem zacht, met een gemiddelde temperatuur (ruim twee graden hoger dan het oude record) die zelfs april niet zou misstaan. Ook het eerste deel van januari bleef het grotendeels zacht. Alleen het noorden kreeg al begin januari te maken met winters weer. Tijdens de telling lag daar een sneeuwdek. Zoals wel vaker viel de telling precies tijdens een overgang naar een kouder weertype. In het tweewekend was het (deels) onrustig weer. De zaterdag was onstuimig waarbij de tellers werden geteisterd door stevige wind en hagel- en (natte) sneeuwbuien. Zondag was een prachtige

dag met temperaturen die uiteindelijk net boven het vriespunt uitkwamen (in het westen iets hoger).

Stijgers, dalers en gelijkblijvers

De telling van 2016 leverde een totaal op van 5,67 miljoen watervogels, wat, weliswaar nipt, een nieuw record betekende (oude record 5,66 miljoen in 2012). Daarmee steken de 650.000 vogels van die eerste telling in 1967 misschien schril af, maar de prestatie toen was er niet minder om. Sinds 2011 lag het totaal aantal getelde watervogels niet meer onder de 5 miljoen. De recente zachte winters zullen hier ongetwijfeld aan hebben bijgedragen.

Van 57 soorten werden in januari 2016 meer dan 1000 exemplaren geteld. De top drie van meest getelde soorten (Kolgans (763.100), Smient (704.000) en Brandgans (649.000)) is al jaren onveranderd.

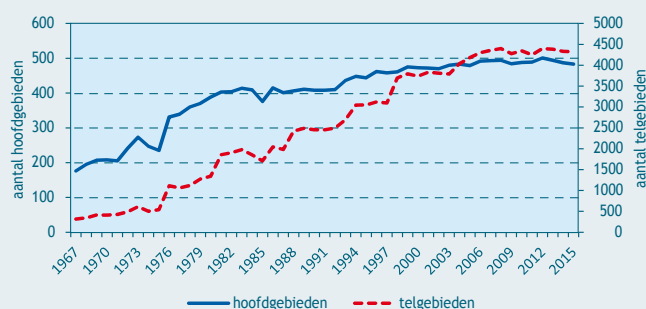
Bij 27 van de 57 soorten waren de getelde aantallen tenminste 10% groter dan het vijfjarig gemiddelde, bij 14 minstens 10% lager.

Uitbreiding telprogramma

Hoewel er bij ons dus al vóór 1967 werd geteld, was het aantal gebieden vrij klein. Niet zo vreemd, want ook het aantal deskundige vogelaars was nog laag. De eerste midwintertelling gaf een flinke impuls aan het telprogramma. De IJsselmeerkust was bijvoorbeeld verrassend goed gedekt, maar flinke delen van de Waddenzee werden toen nog niet geteld. Bovendien was de toenmalige telling alleen op eenden, ganzen en Meerkoeten gericht. Steltlopers en andere groepen werden niet systematisch meegenomen.

De telling van 1967 leverde in Nederland grofweg 650.000 vogels op (mogelijk met wat dubbele aantallen, de afbakening van gebieden was niet helemaal duidelijk). De Wilde Eend was met zo'n 200.000 exemplaren de talrijkste soort, gevolgd door Meerkoet (60.000) en Kolgans (55.000). Kuifeend, Brandgans en Smient waren ieder goed voor zo'n 40-50.000.

In figuur 1 zien we de ontwikkeling van het aantal getelde gebieden vanaf 1967 op basis van de huidige gebiedsindeling. Deze is hiërarchisch, met hoofdgebieden die weer opgedeeld zijn in deelgebieden en die zijn weer opgedeeld in telgebieden. Het aantal getelde hoofdgebieden is een goede indicatie

Figuur 1. Jaarlijks aantal getelde hoofd- (grotere eenheden; linker verticale as) en telgebieden (rechter verticale as) sinds 1967 bij de midwintertelling in Nederland.

voor de ontwikkeling van de landelijke teldekking. Het aantal telgebieden geeft een iets te positief beeld (want de opsplitsing vond deels recenter plaats) maar is wel indicatief voor wat er tegenwoordig wordt geteld.

Bij winnaars stond een soort die vorig jaar (en ook daarvoor) nog tot de grootste verliezers behoorde: Kleine Rietgans. In 2016 werden er 3900 geteld, veel meer dan de schamele 660 van het jaar daarvoor (+208% t.o.v. het vijfjarige gemiddelde) en ook verreweg het hoogste aantal sinds 2011. In het eerste decennium van deze eeuw lagen de aantallen overigens ver boven het getelde aantal van 2016, wat aangeeft dat de soort in ons land flink is achteruit gegaan (door een verschuiving van overwinteringsgebied). Blijkbaar werden veel vogels door sneeuw en koude in Denemarken naar Nederland gedreven.

De hoogste stijger, de Kemphaan (+253%), liep vorig jaar nog een top drie notering mis omdat het aantal de 1000 net niet haalde. Dit jaar was er bijna een verdubbeling van de aantallen (1700) en net als vorig jaar verbleven de meeste vogels (>1000 nu) in Polder Arkemheen. Verder werden flinke groepen Kemphanen gezien op Walcheren (370), Schouwen-Duiveland (100) en op Texel (85). De Watersnip (nummer twee op de ranglijst van stijgers, +227%) liet met 2300 exemplaren het hoogste aantal ooit noteren bij een midwintertelling. Dat zou te maken kunnen hebben met de droge terreinomstandigheden, waardoor deze normaliter nogal verborgen levende soort zichtbaarder wordt bij uitdrogende plassen. Net niet in de top drie staat de Drieteenmeeuw (+150%), maar de aantallen waren wel bovengemiddeld hoog met 2600 ex., vrijwel allemaal in de Voordelta.

De grootste verliezer was de Topper (-63%), waarvan de aantallen tot de laagste sinds 1990 behoren. Deze eend leek net weer in een stijgende lijn te zitten, na relatief lage aantallen rond de eeuwwisseling. Ook de Eider (nummer drie, -43%) liet het laagste aantal sinds 1990 optekenen. Het gros werd met de vliegtuigtelling in de westelijke Waddenzee vastgesteld. De Grote Zaagbek, al jarenlang sterk afnemend, was ook dit jaar weer een van de grootste ver-

liezers (-54%). De noodzaak om ieder jaar naar Nederland te vliegen wordt steeds kleiner nu baaien in de Oostzee vaker ijsvrij blijven.

Zwanen en ganzen

Het aantal Kleine Zwanen lag met 5500 vogels iets lager dan vorig jaar en het vijfjarig gemiddelde. De Knobbelzwaan is al jaren stabiel. Na twee goede jaren was het aantal Toendrarietganzen weer op gemiddeld niveau. De aantallen van Grauwe Gans, Kolgans en Brandgans lagen dicht bij het vijfjarige gemiddelde (maar in alle gevallen heel veel hoger dan in 1967!). Van de eerste twee ligt het midwinteraantal al sinds 2006 op min of meer hetzelfde niveau, terwijl ook de groei bij de Brandgans inmiddels gestagneerd is. De verspreiding van de ganzen was dit jaar wel iets anders dan gebruikelijk. Door de sneeuwval in het noordoosten waren veel velden daar leeg en bleken (gezenderde) vogels zich iets zuidwestelijker te hebben verplaatst. De Kleine Canadese Gans is in een vrije val beland. Na een aanvankelijke en geleidelijke stijging werd in 2014 een maximum van 3800 vogels bereikt. Inmiddels komt het totaal nog maar uit op 640. Van de Dweroggans werd geen enkele vogel geteld. In 2012 werd nog het maximum van bijna 100 vogels bereikt. Sindsdien wordt de soort geplaagd door problemen in de broedgebieden. Na een uitschieter naar boven in 2015 lag het aantal Roodhalsganzen weer keurig op het vijfjarig gemiddelde.

Eenden en rallen

Het aantal Tafeleenden lag na enkele jaren met min of meer gelijke aantallen plots een kwart lager. De grootste concentraties verbleven in het IJmeer en de Randmeren. Het aantal Kuifeenden kwam vrijwel overeen

met het vijfjarig gemiddelde. Het voorkomen van Zwarte Zee-eenden is afhankelijk van de aanwezigheid van voedsel voor de kust en fluctueert jaarlijks. Dit jaar bereikte het aantal de hoogste waarde sinds 2004.

Gezien de zachte winter was het redelijke aantal Nonnetjes verrassend, maar nog niet een derde van wat in de vorige eeuw in koude winters werd geteld. De Grote Zaagbek bereikte met 3300 ex. de laagste waarde sinds 1980 en was amper talrijker dan het normaliter veel schaarsere Nonnetje. Ook de Brilduiker bereikte het laagste punt sinds de jaren tachtig. De meeste zaten op het IJsselmeer en de Randmeren, gevolgd door het Haringvliet, Hollands Diep en Krammer-Volkerak. Het aantal Krakeenden bereikte opnieuw een recordwaarde. Er werden er maar liefst 10.000 meer geteld dan vorig jaar, dat eveneens een record vormde. Wanneer bereikt deze soort haar plafond?

Ook enkele zwemeenden deden het goed. De Slobeend noteerde de hoogste waarde van de midwintertelling tot nu toe. Deze grondelaar heeft zijn zwaartepunt in Laag-Nederland en het Waddengebied. Dat laatste gebied vormt voor de Pijlstaart het zwaartepunt van de verspreiding. Sinds 2013 liggen de aantallen op een fors hoger niveau dan de vijf jaar ervoor, die echter wat koudere winters kenden. Zachte winters zijn zeker ook in het voordeel van Wintertalingen, waarvan het aantal in 2016 flink hoger was (+57%) dan het vijfjarig gemiddelde. Het hoge aantal werd mede veroorzaakt door een enorme concentratie van ruim 11.000 vogels in de Oostvaardersplassen.

Het Waterhoen wist het relatief hoge aantal van vorig jaar bijna vast te houden. Ook deze vorstgevoelige soort lijkt te profiteren van de recente zachte winters.

Duikers, futen, aalscholvers en reigers

Er werden bijna 500 Roodkeelduikers geteld, wat relatief veel is. De 13 IJsduikers betekenden een nieuw midwinterrecord. De Kleine zilverreiger vervolgde haar weg terug omhoog, op weg naar aantallen van vóór de koudere winters van 2008-11. De 220 vogels (+40%) betekenen het hoogste aantal sinds 2008. De Geoorde Fuut, daarentegen, liet het laagste aantal in tien jaar optekenen (-44%). Het gaat al een paar jaar niet goed met dit fuutje,

Topper vrouw, 22 oktober 2016, Vlieland.
Foto: Jaap Denee

Steenloper in winterkleed,
15 oktober 2015, Noordpier IJmuiden NH.
Foto: Hans Schekkerman

dat zijn Nederlandse zwaartepunt heeft in de Grevelingen en in mindere mate in het Krammer-Volkerak. Als karakteristieke soort van visrijk water met voldoende doorzicht bezet hij in het Grevelingenmeer bij voorkeur rustige gebieden buiten de vaargeul (minder watervertroebeling door opwelling) met overgangszones van ondiep naar diep water. Mogelijk spelen toenemende zuurstofloosheid van het water en explosieve groei van blauwalgen een rol bij de afname van Geoorde Futen hier.

Het aantal Grote Zilverreigers bleef met 4800 vogels steken op hetzelfde aantal als vorig jaar. Een (tijdelijke) pas op de plaats? Hoewel er iets minder Blauwe Reigers werden geteld dan vorig jaar, lag het aantal wel 30% hoger dan het vijfjarig gemiddelde.

Steltlopers

Het aantal Scholeksters neemt al vanaf de jaren negentig gestaag af en ook het aantal van 2016 gaf weinig reden tot hoop: 141.000 ex. ofwel 14% minder dan het vijfjarig gemiddelde. In tegenstelling tot vorig jaar toen er een onverwacht laag aantal werd geteld, paste het vastgestelde aantal van 3500 Kluten in 2016 veel beter bij de omstandigheden van een zeer zachte winter. De Bontbekplevier was met 520 vogels weer helemaal terug op het niveau van vóór 2009. In de jaren ertussen zakte het aantal tot onder de 200. Het zachte winterweer was gunstig voor Kieviten, waarvan er bijna 300.000 geteld werden. Alleen in 2007 waren het er meer.

Kanoeten kenden een zeer goed jaar (+52%) met net geen 100.000 vogels, waarvan ruim 47.000 op de Richel, en fraaie aantallen op Terschelling (6300) en Griend (5900). Het aantal van 74.000 Rosse Grutto's, waarvan 30.000 op Vlieland, vormde het op één na hoogste ooit bij de Midwintertelling. De andere steltlopers kenden relatief weinig veranderingen. Zilverplevier, Drieteenstrandloper en Bonte Strandloper kwamen uit op ruim 10% boven het vijfjarig gemiddelde, Steenloper en Wulp ongeveer 10% daaronder.

Iedereen bedankt

Alle tellers die in januari 2016 actief waren, worden heel hartelijk bedankt. Veel dank gaat ook uit naar de instituten en terreinbeheerders, die gegevens van vaak grote en belangrijke gebieden beschikbaar stelden. Hopelijk wil iedereen ook in 2017 weer tellen.

Bent ú door dit verhaal ook enthousiast geworden? Nieuwe tellers verwelkomen we heel graag! De midwintertelling is de meest eenvoudige watervogeltelling. Deze vindt maar één keer per jaar plaats en men hoeft er helemaal niet ver voor op pad te gaan (maar het mag natuurlijk wel), want stads/dorpsvijvers en -wateren zijn juist interessant! Mensen die mee willen doen, kunnen gemakkelijk kijken welke gebieden vacant zijn en deze meteen claimen. Kijk op sovon.nl/vacant en kies voor Watervogeltellingen/Midwintertelling. Natuurlijk kunt u zich ook opgeven bij een van de regiocoördinatoren of de landelijk coördinator.

Met Avimap voor Android wordt het tellen van watervogels nog gemakkelijker: in het veld kunt u uw telgegevens direct op uw smartphone of tablet invoeren en bij thuiskomst met één klik naar ons toe sturen.

● Menno Hornman & Erik van Winden

Tabel 1. Getelde aantallen watervogels in januari 2016 (voorlopige cijfers) in vergelijking met het gemiddelde van de voorgaande vijf midwintertellingen (afgerond). Met groen is aangegeven indien het aantal >10% hoger is dan het vijfjarige gemiddelde, in grijs wanneer er geen of amper verandering is en in rood indien het aantal >10% lager is dan het gemiddelde. Weergegeven zijn de soorten met meer dan 1000 ex. in januari 2016.

Soort	2016	gem 11-15
Knobbelzwaan	28.500	26.200
Kleine Zwaan	5.500	6.400
Wilde Zwaan	3.000	2.900
Toendrarietgans	166.700	190.100
Kleine Rietgans	3.900	1.300
Grauwe Gans	357.500	376.100
Soepgans	7.800	9.400
Kolgans	763.100	785.200
Grote Canadese Gans	26.900	25.000
Brandgans	648.900	626.800
Rotgans	66.900	50.900
Nijlgans	21.000	19.200
Bergeend	60.700	60.400
Tafeleend	19.100	25.400
Kuifeend	136.600	137.100
Topper	32.400	88.600
Eider	55.600	96.900
Zwarte Zee-eend	59.600	36.500
Nonnetje	2.900	2.900
Brilduiker	7.100	10.100
Grote Zaagbek	3.300	7.000
Middelste Zaagbek	5.000	8.100
Krakeend	53.400	37.600
Smient	703.800	604.000
Slobeend	14.000	8.200
Wilde Eend	324.200	334.600
Soepeend	10.400	12.000
Pijlstaart	26.600	25.500
Wintertaling	80.700	51.300
Aalscholver	21.800	27.200
Grote Zilverreiger	4.800	3.000
Blauwe Reiger	8.200	6.300
Dodaars	3.700	3.300
Fuut	14.800	13.300
Buizerd	3.700	3.200
Waterhoen	14.000	10.900
Meerkoet	248.800	215.800
Scholekster	141.200	164.300
Kluut	3.500	1.900
Goudplevier	84.900	64.200
Zilverplevier	25.200	21.800
Kievit	299.600	175.900
Kanoet	99.500	65.200
Drieteenstrandloper	12.800	11.300
Bonte Strandloper	243.300	210.000
Kemphaan	1.700	500
Watersnip	2.300	700
Rosse Grutto	74.100	62.200
Wulp	140.000	154.700
Tureluur	9.200	10.100
Steenloper	4.100	4.600
Drieteenmeeuw	2.600	1.100
Kokmeeuw	206.100	217.100
Stormmeeuw	202.100	222.300
Zilvermeeuw	79.500	94.400
Grote Mantelmeeuw	7.100	5.800

Sovon is ook te vinden op YouTube!

Een greep uit de laatste video's:

Jan-Willem Vergeer legt uit wat een broedvogelteller doet en wat de belangrijkste onderdelen zijn van de BMP-telling.

Welke vogels worden er gevolgd met het MUS-project? Waar kun je tellen? Wat zijn de resultaten? MUS-coördinator Jan Schoppers vertelt er alles over.

Albert de Jong neemt je mee het veld in. Watervogels tellen!

Wil je ook je veldervaringen delen? Sovon zoekt nieuwe vloggers! Heb je interesse? Neem dan contact op met albert.dejong@sovon.nl

> youtube.com/sovonvogelonderzoek

Betekenis wetenschappelijke vogelnamen

Herman Wilms heeft zich een aantal jaren verdiept in de wetenschappelijke ('latijnse') namen van Europese vogelsoorten, en deels ook in volksnamen. Hij heeft zijn bevindingen verzameld op een website (www.unve.nl). Per soort wordt uitgelegd wat de letterlijke betekenis is, hoe die in verband staat met de betreffende vogel en hoe de historie van de naam is.

Recent geschreven

van Oosten H., Roodbergen M., Versluijs R. & van Turnhout C.A.M. 2016. Stage-dependent survival in relation to timing of fledging in a migratory passerine, the Northern Wheatear (*Oenanthe oenanthe*). *Journal of Ornithology*. doi:10.1007/s10336-016-1379-6

De overleving van jonge Tapuiten net na het uitvliegen in de broedgebieden verschilt weinig van die tijdens de trek en in de winter. Dit blijkt uit een analyse van terugmeldingen van als jong gekleurde Tapuiten in drie populaties in Nederland in de periode 2007-2010 (Aekingerzand, Castricum en Den Helder). Door gekleurde jonge Tapuiten na uitvliegen regelmatig af te lezen totdat de laatste Tapuit het broedterrein verlaten had of was omgekomen, konden de onderzoekers inschatten welk deel stierf in het broedgebied, en welk deel op trek plus de overwinteringsplek. Dit is zowel voor eerste broedsels als voor tweede en vervolgbroedsels gedaan. De sterfte van jongen die uit late broedsels komen blijkt hoger te zijn die uit vroege legsels, zowel in de broedgebieden als in de trekperiode en de winter. Het is onbekend welke factoren aan de lagere overleving van laatgeborenen ten grondslag liggen. Bescherming van de resterende kwetsbare populatie Tapuiten moet zich o.a. richten op nestbescherming, waardoor het aantal succesvol uitgevlogen Tapuiten uit vroege legsels kan toenemen.

Waser, A.M., Deuzeman S., wa Kangeri A.K., van Winden E., Postma J., de Boer P., van der Meer J. & Ens B.J. 2016. Impact on bird fauna of a non-native oyster expanding into blue mussel beds in the Dutch Wadden Sea. *Biological Conservation* 202, p. 39-49. <http://dx.doi.org/10.1016/j.biocon.2016.08.007>

Na de introductie van de Japanse Oester in de Waddenzee is een deel van de mosselbanken hier geleidelijk veranderd in gemengde mossel-oesterbanken. De verhouding waarin oesters en mosselen in deze banken voorkomen heeft voor de meeste vogelsoorten geen aantoonbare invloed op de dichtheden. Een aantal soorten neemt echter wel af als het aandeel Japanse oesters toeneemt, waaronder de bedreigde Scholekster. Dit blijkt uit een data-analyse van Sovon en het NIOZ in opdracht van het Programma naar een Rijke Waddenzee. Oesters staan wel op het dieet van de Scholekster, echter, een groot deel van de oesters is te groot om te consumeren en tussen oesters zijn de mossels waarschijnlijk moeilijker te bereiken en hebben ze bovendien een slechtere conditie. Ook Kanoeten prefereren oesterarme schelpenbanken. Deze soort leeft o.a. van kleine mossels die in hun geheel ingeslikt kunnen worden, welke minder goed bereikbaar zijn tussen grote oesters en mossels. Soorten waarop de samenstelling van de schelpdierbank geen duidelijk effect heeft, zoals Tureluur, Steenloper en Wulp, leven van prooidieren die zich tussen de schelpdieren verbergen of zich ophouden in de poeltjes.

Scholekster met mossel,
5 maart 2010, Wadden.
Foto: Jan van de Kam

Simultane slaapplaatstellingen van Lachsterns

Lachsterns, 29 juli 2016, Alteveer Gr.
Foto: Gertjan van Noord

Bingo!

Dit jaar was het dan eindelijk zo ver. Notabene een stel Zeeuwse vogelaars ontdekte precies op de voorspelde plek een flinke club van minstens 32 Lachsterns. Dat waren er een stuk meer dan overdag bij elkaar werden gezien, dus dat bevestigde ons andere vermoeden: dat het herkomstgebied groter is dan alleen rond Nieuwe Pekela. Op de avond van de ontdekking (29 juli) werd ook in Noord-Holland (Balgzand) geteld maar Lachsterns waren daar nog niet aanwezig. Een week later was het raak op beide plekken. Ditmaal was de Dollard slaapplaats bemand door echte Grunningers en konden de 11 daar getelde vogels worden opgeteld bij de 27 die gelijktijdig bij Balgzand werden genoteerd. De 38 Lachsterns waren - niet verrassend - meteen hoger dan het seizoensmaximum op Balgzand van de afgelopen jaren (2013: 33, 2014: 25 en 2015: 28). Weer een week later waren er op Balgzand 19 aanwezig. De Dollard slaapplaats kon helaas niet worden bemand, maar de minimaal 5 vogels overdag bij Pekela lieten zien dat er nog steeds Lachsterns in Groningen aanwezig waren (tabel 1).

Structurele tellingen

Het is een goede zaak dat de monitoring van deze zeldzame stern met de vondst van de Dollard slaapplaats een nieuwe impuls kreeg. De soort is zeer kwetsbaar, want de enige plek in Noordwest-Europa waar nog Lachsterns broeden is de Neufelderkoog aan de Duitse Waddenkust, langs de monding van de Elbe (37 paar in 2016; gegevens via Markus Risch, Artenschutzprojekt Lachseeschwalbe in Dithmarschen. Af-

gaande op de bij ons getelde aantallen trekt minimaal 30% van deze Duitse Lachsterns via de pleisterplaatsen in Nederland naar het zuiden. Nederland is daarmee het belangrijkste stopover gebied, want afgezien van een paar Spaanse meldingen zijn er geen vergelijkbare gebieden in Europa bekend waar Lachsterns voor langere tijd verblijven.

De aantallen in Groningen pieken eerder dan bij Balgzand. Dat doet vermoeden dat het om dezelfde vogels gaat. Met frequente simultane tellingen op beide slaapplaatsen, in combinatie met aflezingen van gekleurde vogels, zal duidelijk moeten worden (a) welke aandeel van de Duitse broedpopulatie bij ons doortrekt, en (b) of de Groningse vogels inderdaad doorschuiwen naar Noord-Holland voordat ze naar het zuiden vertrekken. Daarnaast blijft het zaak alert te blijven op nieuwe pleister- en slaapplaatsen, want in het verleden is ook overnachten op geïnundeerde bollenvelden vastgesteld.

● Olaf Klaassen

Broedsucces en kleuringen

Bij sterns kan meestal vrij eenvoudig onderscheid worden gemaakt tussen adult en juveniel. Aan de tellers is gevraagd om de leeftijdsamenstelling apart te noteren. De tijdens de slaapplaatstellingen waargenomen exemplaren lieten een aandeel van 31% juveniel zien (n=100). Dit zijn bruikbare gegevens voor het Duitse Lachstern beschermingsproject die daarmee meer nauwkeurige inschattingen van het broedsucces kunnen maken. De onderzoekers proberen elk jaar alle jongen van een kleuring te voorzien maar dat lukt niet altijd. De 31% komt aardig overeen met de 27% die ze zelf berekenden en is ook in lijn met het jongenpercentage van 33% in 1988-2002, door Ruud Vlek beschreven in *Limosa* 75: 147-158. Ook waarnemingen van gekleurde Lachsterns leiden tot een beter inzicht in de broedprestaties van de Duitse Lachsterns. Waarnemingen kunnen worden gestuurd aan Klaus Günther: k.guenther@schutzstation-wattenmeer.de.

Datum	Balgzand (NH)	Dollard (Gr)	totaal
29 juli	0	>32	>32
5 augustus	27	11	38
12 augustus	19	>5*	>24

Tabel 1. Lachsterns in Nederland tijdens simultane slaapplaatstellingen in 2016 (* telling overdag)

Sinds hij vier jaar terug, op zijn achttiende een ringvergunning in de wacht sleepte, staat Lars Buckx (Haarlem, 1994) nog steeds te boek als de jongste vogelringer van Nederland. 'Voor verjonging van het bestand van vrijwillige vogelonderzoekers heb je spektakel nodig', stelt hij.

Spektakel in het mistnet

Het moderne ringen van vogels op een traditionele ringbaan heeft wel iets van een vrouw die met extreem zware make-up en een push-up beha in het uitgaansleven rondstapt. Of om het meer in de sfeer van het biologisch veldonderzoek te houden: van het vangen van nachtvlinders met behulp van een grote lamp. In alle gevallen maken de onderzoekers - en de vrouw - gebruik van het uitvergroten van normale biologische prikkels om 'slachtoffers' te lokken. Op de ringbaan gaat het dan om de elektronisch versterkte geluiden van de vogelsoorten die de ringers graag in hun netten willen hebben.

Wanneer Lars Buckx zijn rondje loopt langs de 350 meter aan mistnetten in de duinen, moet hij dan ook regelmatig even zijn vingers in zijn oren steken. Bij de netten staan houten kastjes met luidsprekers, die vanuit een centrale post worden voorzien van een vogelgeluid naar keuze. Zeker de hoge tonen doen pijn aan je oren als je nietsvermoedend langsloopt. Toch bezweert Buckx dat de vogels er geen probleem mee hebben. 'Wij doen het nog bescheiden', vindt hij. 'Ik weet een ringbaan in de duinen op één van de Waddeneilanden waar je de geluiden tot in het dorp kunt horen als daar gevangen wordt.'

Oudste ringbaan

De ringbaan van, voluit, de 'Stichting Vinkenbaan Mr. Cornelis van Lennep 1751 - 1813' is opgericht in 1958 en daarmee een van de oudste nog actieve 'vinkenbanen' van Nederland. De baan is vernoemd naar de Nederlandse politicus Van Lennep die, bij wijze van hobby, als een van de eersten vogels ving voor het onderzoek in plaats van voor de gebruikelijke consumptie van vinken en andere voormalige 'lekkernijen'. Vandaag de dag wordt het werk op de baan gedaan door dertien vrijwilligers van de stichting met een ringvergunning, en nog eens twaalf die als 'assistent-ringer' geregistreerd staan bij het Vogeltrekstation in Wageningen.

De baan ligt 'ergens' in het Nationaal Park Zuid-Kennemerland. 'Dat houden we het liefst zo vaag', benadrukt Buckx. 'In principe weten alleen de mensen die direct betrokken zijn bij het ringwerk waar de baan precies ligt. Ja, en nu jij dus.' In de keet waar de ringers samenkomen staat een voor de hand liggende verklaring waarom zij hun plek liever niet aan de grote klok hangen, of liever: een stuk of twintig verklaringen. Langs twee wanden staan grote stapels minidisc-spelers en enkele versterkers, die de luidsprekers bij de diverse netten voeden met vogelgeluiden. 'Vroeger werkten we met levende lokvogels. Dan moesten we iedere dag ook naar de ringbaan om de vogels te verzorgen. Nu gaat dat met deze elektronica een stuk makkelijker.'

Toch is het niet de geluidsapparatuur waar Buckx en zijn collega's zich het meest zorgen over maken. 'De minidisc als geluidsdrager is ook alweer helemaal voorbij', lacht hij. 'Het gaat ons meer om de netten. Na vandaag gaan die weer mee naar binnen, want de na-aarstrek is nu wel zo'n beetje voorbij. Maar als hier volop gevan-

gen wordt hangen hier veel netten, en helaas zijn er in ons land veel illegale vogelvangsters actief die het daarop voorzien kunnen hebben.'

Behalve met 350 meter aan mistnetten, die op tactische plekken in de duinen staan opgesteld, werken de mensen van Van Lennep met vier sets van dubbele slagnetten. Vanuit de keet hebben ze zicht op een veld waar de netten op scherp klaarliggen. En ook bij die netten staan speakers om vogels te lokken. Vandaag draaien de ringers vooral Pestvogelgeluiden. 'Hier vlakbij, in IJmuiden zijn er afgelopen dagen tientallen gezien. Het zou geweldig zijn als we die ook konden ringen', dagdroomt Buckx.

Maar als er een paar Graspiepers overvliegen, springt hij toch ook snel naar de juiste MD-speler om de Pestvogels het zwijgen op te leggen. Ook de Kramsvogels en enkele andere lijsters worden even monddood gemaakt, terwijl de Graspieper iets harder wordt gezet, tot het streepje op de versterker dat het zelfopgelegde maximale volume markeert. Maar de Graspiepers laten zich niet verleiden. Onverstoorbaar vliegen ze hoog over de slagnetten verder naar het zuiden.

'Je kan op deze manier wel heel gericht vogels lokken', weet Bucks inmiddels uit ervaring. 'Soortgenoten reageren meestal nieuwsgierig op de roepjes van elkaar. Behalve de geluiden van Pestvogels draaien we nu bijvoorbeeld ook geluiden van Bladkonninkjes. Dat zijn echt de interessante soorten van deze tijd van het jaar.'

Kinderwagen

Lars Buckx komt naar eigen zeggen al op de ringbaan 'sinds hij kan lopen', toen zijn vader Han hem meenam. 'En misschien kwam ik er voor die tijd ook wel, in de kindervan', grapt hij. Van het ringwerk heeft hij sindsdien zijn hobby gemaakt, en als hij over een half jaar zijn studie Landscape and Environmental Management - 'zeg maar Bos- en Natuurbeheer' - in Delft heeft afgerond, hoopt hij er ook zijn werk van te kunnen maken. 'Voor mijn stage heb ik afgelopen jaar in Georgië Klapkesters geringd, om te ontdekken of ze gebruik maken van de wetlands rond Batumi. Door dat ringwerk zou je kunnen ontdekken hoe belangrijk die bedreigde wetlands zijn als stop-over voor trekvogels. Helaas bleek dat belang voor de door ons onderzochte vogels nogal tegen te vallen.' Een minuut of twintig na het vorige rondje langs de netten, ver-

Foto's Rob Buiten

trekt Buckx alweer naar buiten voor een volgende inspectie. 'Daar zijn we heel strak in; vogels mogen niet lang in een net hangen. Bovendien zitten er ook vossen in de duinen, en je wilt al helemaal niet dat die deze netten ontdekken als een potentiële snackbar.' Deze ronde langs de netten levert twee Roodborsten, een Merel, een Spreeuw, een Pimpel- en een Koolmees en een Goudhaantje. En een hele hoop herfstblaadjes die zorgvuldig uit de dunne netten worden geklopt. 'Alles wat de netten beter zichtbaar maakt voor de vogels moet je zien te vermijden', verklaart Buckx, terwijl hij ook de druppeltjes van de motregen van het net klopt.' Als hij met een tros katoenen zakjes terugkomt in de keet, blijkt één van de collega's ook op het juiste moment aan het slagnet te hebben getrokken: één Oeverpieper.

Binnen worden alle vangsten razendsnel geringd, gemeten, gewogen, waar mogelijk op leeftijd en conditie gescoord, en weer door het geopende raam vrijgelaten. Op de laptop worden de gegevens meteen in de ringersdatabase 'Griel' ingevoerd. 'Wat dat betreft is het ringwerk natuurlijk wel wat moderner geworden. Je kan ook direct zien waar een gevangen vogel die al een ring heeft vandaan komt.'

Over die terugmeldingen maakt Buckx zich overigens geen illusies. 'Het is duidelijk dat je van de overgrote meerderheid van deze vogels nooit iets terughooort. En om eerlijk te zijn lees ik over de vogels die wél worden teruggemeld ook niet overdreven veel wetenschappelijke publicaties. Wat dat betreft zou je je af kunnen vragen waar je het voor doet. Maar alleen al zo'n Pallas Boszanger die we hier vorige week nog vingen, maakt het werk voor mij toch de moeite waard. Het is niet alleen hartstikke gaaf om zo'n bijzondere soort in handen te hebben, het leert ook wel degelijk iets nieuws over de trek van bijzondere vogels. Bovendien zijn er ook bijzondere soorten die alleen maar via dit soort ringbanen worden waargenomen. De Kleine Sprinkhaanzanger bijvoorbeeld, is nog nooit in ons land in het vrije veld gezien, maar wel diverse keren gevangen op een ringbaan. Of een nacht waarop we maar liefst 180 Waterrallen hebben gevangen, dat leert ook iets nieuws over de trek van deze vogels.'

Spektakel

Het Vogeltrekstation probeert de wetenschappelijke opbrengst van het ringwerk al jaren te verhogen via gerichte projecten, zoals het ringen op zogenoemde Constant Effort Sites, het CES-project. Maar ook al weet Buckx dat de wetenschappelijk opbrengst van het ongerichte ringen op een ringbaan beperkt is, toch staat hij voor het ringen onder de CES-vlag niet te springen. 'Daar ben ik heel eerlijk in. We hebben het trouwens wel geprobeerd, maar we kregen er uiteindelijk gewoon niet voldoende gemotiveerde mensen voor. Voor het CES-project mag je namelijk niet met lokgeluid ringen, dus dan vang je ook veel minder vogels. En voor de meesten

van ons is dat nou net de charme van het werk op deze ringbaan, dat je veel vogels ziet en ook regelmatig echt bijzondere soorten in handen krijgt.'

Het blijkt een dilemma waar het vogelonderzoek veel breder mee te maken heeft: hoe krijg je voldoende mensen gemotiveerd om op vrijwillige basis een substantiële bijdrage te leveren aan de wetenschap? 'Als je veel jonge mensen wilt binden zal het werk toch iets van spektakel moeten hebben', denkt Buckx. 'Al ben ik zelf geen twitcher meer. Ik vind er niet veel aan om met een hele horde vogelaars een heel eind te reizen voor een soort die door een ander is gevonden. Dan zoek ik ze liever zelf hier in de omgeving, of op Vlieland waar ik regelmatig met vogelende vrienden kom.'

'Maar misschien moet het ook niet zozeer de vraag zijn hoe je verjonging van het bestand van vrijwillige vogeltellers en -onderzoekers krijgt. Misschien is het vooral de vraag hoe je bij de mensen die met pensioen gaan de kennis op voldoende niveau krijgt om broedvogelmonitoring en dat soort werk te doen. Dat zijn per slot van rekening de mensen die voldoende tijd hebben en die niet meteen op het spektakel zitten te wachten.'

Op weg naar 'De nieuwe Atlas' (2): Appelvink en Boomklever

De atlasdataset ondergaat momenteel de laatste controleslagen. De komende weken zal 'het rekenbeest' (de 'computer die kaarten genereert') overuren gaan draaien om de eerste versies van alle kaarttypen te produceren voor de soortbeschrijvers. Kortom, de analysefase van het atlasproject is van start gegaan. Vol verwachting klopt ons hart, maar we zullen met elkaar echt tot de Landelijke Dag 2018 moeten wachten voor de nieuwe Vogelatlas er (hopelijk) ligt. En, geloof het of niet, dat is een strakke planning.

In deze bijdrage aandacht voor een inspirerende provinciale uitwerking van atlasgegevens. Verder komen twee bosbewoners aan bod die het goed doen: Appelvink en Boomklever.

Appelvink westwaarts

Dat de Appelvink het goed doet, weten we al uit de landelijke trend op basis van het BMP. Maar de atlasdata brengen de ruimtelijke ontwikkelingen mooi in beeld.

De westwaartse uitbreiding van de 'pittenkraker' heeft zich sinds de eeuwwisseling doorgezet. Werd in de *Atlas van de Nederlandse Broedvogels* (2002) nog gesproken over een uitblijvende kolonisatie van Noord-Brabant, anderhalf decennium later zijn Oost-Brabant en de Biesbosch veroverd. De duinen zijn inmiddels goed bezet, de sprong naar de Waddeneilanden lijkt begonnen en zelfs in Zeeland wordt gebroed. Ook in noordelijke richting is een uitbreiding te zien, in Groningen en Oost- en Zuid-Friesland. Afnemende aantallen, daarentegen,

in Flevoland, in de Achterhoek, rond Arnhem en hier en daar elders. Maar hoe duidelijk de ruimtelijke ontwikkelingen ook lijken, definitieve conclusies kunnen we pas trekken nadat de dichtheidskaarten van de actuele en de vorige atlas (2002) 'van elkaar zijn afgetrokken'.

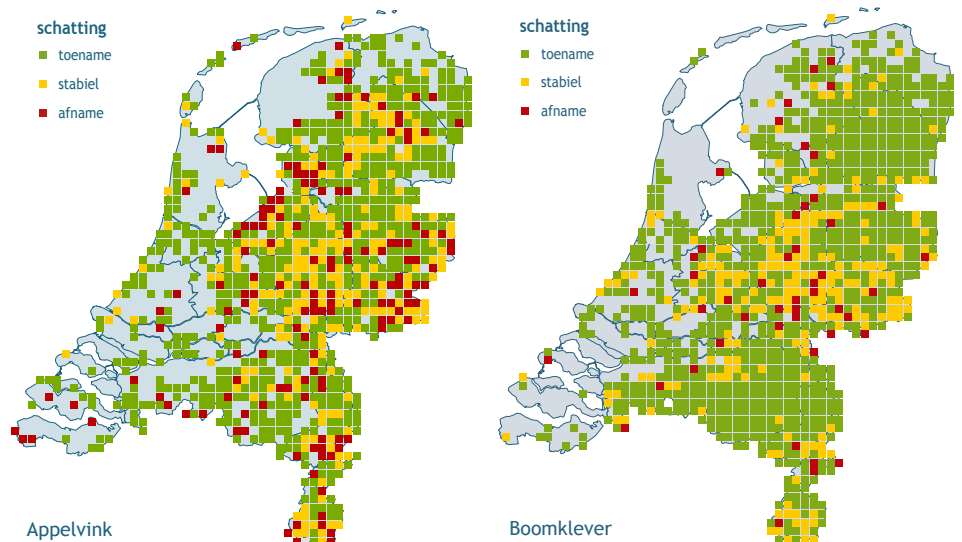
Steeds meer Boomklevers

Een prachtige, goed herkenbare soort met een lage mobiliteit. Maar vergelijk de actuele atlas-

Provinciale kaarten en uitwerkingen

Wellicht niet (meer) bij iedereen bekend: op vogelatlas.nl kun je onder resultaten niet alleen landelijke kaarten vinden, maar ook stippenkaarten op het niveau van provincies of werkgebieden. Een aanrader om nog eens lekker door te struinen op een herfst- of winteravond.

Kees Scharringa was de Atlas districtcoördinator voor Noord-Holland. Maar Kees vindt het blijkbaar lastig om te stoppen met atlaswerk, nu de veldwerkfase is afgerond en de laatste blokken zijn gevalideerd. Samen met Piet Zomerdijk heeft hij het initiatief genomen voor het uitbrengen van een 'atlaseditie' van het Noord-Hollandse tijdschrift *Tussen Duin en Dijk*. Tien auteurs vergelijken de winterresultaten uit de periode 1978-83 met de recente bevindingen en beschrijven de veranderingen voor 35 soorten wintervogels in meer detail. De 180 Noord-Hollandse tellers zullen blij zijn met dit aantrekkelijke voorbeeld van een gedetailleerde uitwerking van gegevens.

Figuur 1. Appelvink (links) en Boomklever (rechts). Geschatte aantallen per atlasblok in 2013-15 vergeleken met 1998-2000.

Links: Appelvink.
Rechts: Boomklever
Foto's: Michel Geven.

kaarten eens met die van de eerste Atlas van de Nederlandse Broedvogels (1979). Wat is er veel in veertig jaar veranderd! Drenthe, Friesland en Groningen waren toen nauwelijks bezet en in Noord-Brabant nestelde de Boomklever alleen heel lokaal. Ook sinds de eeuwwisseling is er nog heel wat gewijzigd in de verspreiding: in Zuid- en Noord-Holland is het aantal bezette atlasblokken flink toegenomen en Flevoland is verder gekoloniseerd. Zullen ook de Waddeneilanden binnen het bereik komen? De uitbreiding zal een steun in de rug heb-

ben gehad van de toegenomen frequentie van de mastjaren van de beuk. 2016 was zelfs het vierde jaar op rij dat de beuken vrucht droegen. Beukennotjes (voor zover gevuld, want het gehalte loze notjes kan hoog zijn) vormen een belangrijke voedselbron en dragen in combinatie met zachte winters bij aan een goede overleving van het 'blauwspechtje'.

● **Jouke Altenburg & Fred Hustings**

Recent

Koekoek - Beeld van een onverwachte gast

Het boek beschrijft de ecologie, biologie en gedrag, maar ook folklore en cultuur, broedparasitisme, onderzoek, bescherming en bedreigingen. Met spectaculaire foto's van fotograaf Oldřich Mikulica die het bijzondere koekoekengedrag laten zien. Auteurs zijn Oldřich Mikulica, Tomáš Grim, Karl Schulze-Hagen, Bård Stokke.

● 160 pag., KNNV Uitgeverij, prijs: € 24,95

ARAGON Naturreizen

Vogelreizen Spanje 2017:

Extremadura winter, 21 t/m 26 januari
Z-Spanje Iberische Lynx, 04 t/m 10 februari
Almería & Sierra Nevada, 02 t/m 09 april
Ebro Delta & Aragón, 22 t/m 29 april
Monegros & Pyreneeën, 27 mei t/m 04 juni
Wolven & vogels, NW-Spanje, 24 t/m 30 september
Zuid-Portugal, 14 t/m 21 oktober

Maatreizen/eigen groep: vogel/natuurreis in Spanje met eigen gids op aanvraag.

* **Vakantiehuisje** in Sipán, Spaanse Pyreneeën.

www.aragonnatuur.com

Vogelreizen met Kees Woutersen: (0031)619123999

Limosa 89-2

Artikelen:

- Duikers ontrafelen geheimen van overwinterende Brilduikers in de Veluwerandmeren (C. Heunks e.a.)
- Foeragerende Zilvermeeuwen langs de Hollandse kust: 'stadsmeeuwen' of nog steeds 'zeemeeuwen'? (N. Huig e.a.)
- Terreinkeuze van regenwormen etende Kokmeeuwen: vochtige bodem is goed, maar recente regen is beter (J. Nienhuis)

Korte bijdragen:

- Muizenetende Grote Zilverreigers in de polder Mastenbroek in 2007-2015 (G. Gerritsen)
- Cameraobservaties bij bruine kiekendiefnesten om prooiaanvoer te kwantificeren (L. Barkema-Drost e.a.)
- Kieken in de bieten: vondst van een grote nazomerslaapplaats van Bruine Kiekendieven in een suikerbietenperceel in Fryslân (R. Kleefstra e.a.)
- Grote Lijster met Veldmuis als prooi (G. Ottens e.a.)

En: nieuws uit recent gepubliceerd onderzoek in Andermans Veren, verenigingsnieuws van de NOU en recensies van nieuwe vogelboeken

Verwacht in één van de volgende nummers:

Inventarisatie en habitat Porseleinhoen, Futen langs de Noordzeekust, inventarisatie Spreeuwen in hoge dichtheden, ineengeschoven broedsel bij Holenduif, stern-etende Steenuilen, foerageergedrag Blauwe Kiekendieven, nestkastselectie Steenuilen, het verdwijnen van Bonte Kraaien, turnover Grutto's op slaappleatsen, gezenderde Roeken, broedperikelen Grote Canadese Gans, vermeende zomerschade Grauwe Ganzen, meeuwen die op daken slapen en meer!

Redactieadres: Romke Kleefstra ● Natuurmuseum Fryslân
Schoenmakersperk 2 ● 8911 EM Leeuwarden
romke.kleefstra@sovon.nl ● tel.: 058-2164166.

Limosa
89.2
2016

Ecologie en aantalstoename Brilduikers
Zilvermeeuwen in stedelijk habitat
Terreinkeuze wormenetende Kokmeeuwen
Muizenetende Grote Zilverreigers
Cameraobservaties bij Bruine Kiekendieven
Slappende kiekendieven tussen suikerbieten
Grote Lijster met Veldmuis als prooi

Wat een Landelijke Dag!

Fotografen: Harvey van Diek & Koos Dansen

Nieuwe apps

Vrijwel geen vogelaar zonder smartphone tegenwoordig en apps in overvloed om het leven nog makkelijker te maken. Zo ook bij vogeltellingen. Eerder dit jaar introduceerden we Avimap, in eerste instantie voor broedvogels, een app waarmee veel tellers inmiddels ervaring opdeden. Meestal tot tevredenheid, want het werkt in het veld prima en bespaart je het nodige invoerwerk achteraf.

Uitbreiding Avimap

Inmiddels is Avimap uitgebreid met de mogelijkheid om watervogeltellingen in te voeren. Na enkele testrondes is de app begin november breed geïntroduceerd bij de watervogeltellers. De app is te downloaden via de Google playstore en een beknopte handleiding is te vinden op sovon.nl/avimapwavo.

En daar blijft het niet bij. Avimap is tevens verrijkt met invoermogelijkheden voor twee projecten die met punttellingen werken: het Punt-Transect-Tellingenproject (PTT) voor wintervogels en het Meetnet Urbane Soorten (MUS) voor stadsvogels. Kijk op de Sovon-site voor meer informatie.

Ringaflezingen

Liefhebbers van (kleur)ringen kunnen nu in het veld aflezingen van alle soorten invoeren. Handig, want je hoeft niet meer achteraf datum,

locatie enzovoort in te voeren. Een deel van de waarnemingen kan vanuit de app direct naar de juiste website worden verstuurd. Je kunt dan meteen zien of er eerdere meldingen waren. De door Mario Huizinga ontwikkelde app BirdRing is niet alleen handig maar voorkomt ook veel gemaakte fouten (niet-bestaande codes of kleuren). Kijk op birdring.nl voor meer informatie.

De genoemde apps draaien onder Android. Voor iOS (Apple) bestaan momenteel nog geen plannen.

Thijs Loven Sovon vrijwilliger van het jaar

Thijs Loven is 26 oktober jl. gehuldigd als Sovon 'Vrijwilliger van het jaar 2016'. Hij kreeg van directeur Theo Verstraal de eervolle prijs overhandigd tijdens een druk bezochte bijeenkomst van Vogelwerkgroep Nederweert, waar ook de burgemeester niet ontbrak. De prijs wordt jaarlijks uitgereikt aan een van de 'supervrijwilligers' van Sovon die zich inzetten voor vrijwillig vogelonderzoek.

Thijs Loven is een actief man. Sinds de oprichting van de vogelwerkgroep Nederweert in 1994 is hij er de secretaris van. Dat is meer dan 20 jaar in het bestuur!

Daarnaast is hij zeer actief in de Sovon projecten. Hij coördineert vanaf 1994 de tellingen van 21 BMP-B telgebieden. Ze beslaan de gehele gemeente Nederweert met uitzondering van de Groote Peel, in totaal 10.000 ha. Alle gegevens worden door hem geïnterpreteerd en uitgewerkt. Jaarlijks worden de bevindingen vastgelegd in een uitvoerig gedocumenteerd jaarverslag. Neem een kijkje op vogelwerkgroepnederweert.nl en zoek het meest recente verslag op; je zult onder de indruk zijn!

Alsof dit nog niet genoeg is, verzorgt Thijs ook

de coördinatie van de winterse PTT-tellingen in Nederweert en draagt hij in aanzienlijke mate bij aan de veldexcursies die onderdeel zijn van de jaarlijks door de Vogelwerkgroep verzorgde 'basiscursus Vogels Kijken'.

De jury was dan ook van oordeel dat duizendpoot Thijs op grond van al deze activiteiten ruimschoots aan de criteria voldeed. Sovon is trots en dankbaar een vrijwilliger van dit kaliber in haar midden te hebben.

Recent

Het nieuwe vogels kijken

Tweehonderd en meer zeldzame vogelsoorten in de Lage Landen

In 2009 publiceerde vogelkenner Kester Freriks zijn poëtische portretten van driehonderd Nederlandse vogelsoorten. In dit boek voegt hij daar ruim tweehonderd soorten aan toe: exotische dwaalgasten uit verre streken en landen overzee.

De fraaie illustraties komen uit de Artis Bibliotheek van de Universiteit van Amsterdam. Auteur: Kester Freriks, 300pag., Uitgeverij Athenaeum, € 24,99

Zo tel je: leeftijden van kustvogels

In deze rubriek pakken we telkens een telprobleem aan en laten we deskundigen aan het woord. Deze keer vertelt Bas Engels (25), die vorig jaar stage liep bij Sovon, over leeftijdstellingen. Het bepalen van de verhouding tussen juveniele en adulte kustvogels blijkt niet altijd een koud kunstje te zijn.

Je zocht tijdens je stage uit bij welke kustvogels het verantwoord is om leeftijden te bepalen. Hoe kwam je bij dit onderwerp?

Steeds meer mensen gaan naar buiten om te genieten van de natuur. Al deze mensen verzamelen in potentie gegevens over waar en wanneer ze bepaalde soorten waarnemen. Sovon kent allerlei projecten en invoermogelijkheden voor deze waarnemers; denk bijvoorbeeld aan de maandelijkse watervogeltellingen. Naast echter onder andere 'soort' en 'aantal' valt er nog veel meer uit dit type tellingen te halen, zoals bijvoorbeeld het bepalen van de leeftijd van de waargenomen vogels. Maar bij welke soorten is dit mogelijk? Het doel van deze stage was om een overzicht (zie sovon.nl/jong-adult-verschillen-Waddenzee) te maken van kustvogels die in potentie geschikt zijn voor (toekomstige) leeftijdstellingen.

Wat voor informatie leveren leeftijdstellingen op?

Leeftijdstellingen kunnen meer inzicht geven in het reproductiesucces van vogels. Een slecht broedseizoen van de Scholekster zou terug te zien moeten zijn in het aantal

juveniele vogels. Dit geldt ook voor soorten die niet in Nederland broeden maar er wel doortrekken of overwinteren, zoals de Rotgans en veel soorten steltlopers. Door leeftijdstellingen krijgen we ook bij deze soorten inzicht in hoe succesvol een broedseizoen was, en of er veranderingen op termijn zijn.

Met welke makkelijke soorten kun je als teller zo beginnen?

Meeuwen zijn een vrij eenvoudige groep om mee te beginnen en veel waarnemers brengen deze soorten ook al op leeftijd. De meeste meeuwen hebben meerdere jaren nodig om zich in een volledig adult verkleed te tonen, zoals de Zilvermeeuw en de Grote Mantelmeeuw. Elk kalenderjaar heeft een typerend verkleed dat bij een goede instructie prima herkenbaar is. Ook de Rotgans is een makkelijke soort. Jonge Rotganzen hebben duidelijke witte strepen op hun flanken, waaraan ze op grote afstand te herkennen zijn. Bij de Bontbekplevier zijn de details op grotere afstand moeilijk te onderscheiden. Je bent als waarnemer afhankelijk van de afstand en niet iedere vrijwilliger beschikt over een telescoop.

Bas Engels aan het werk in de Wadden, 28 april 2016.

Kokmeeuwjongen in het water bij de Kreupel, 28 juni 2013. Foto: Harvey van Diek

Bij welke soorten is het onderscheid tussen adult en juveniel écht lastig of zelfs onmogelijk?

Er zijn veel soorten waarbij dit erg lastig is. De Smient is een goed voorbeeld. Juvenile vogels lijken sprekend op adulte vrouwtjes en zijn alleen aan kleine details te onderscheiden. Voor veel waarnemers is dit onbegonnen werk; alleen voor de echte kenners is dit mogelijk. Andere moeilijke soorten zijn bijvoorbeeld Blauwe Kiekendief, Krakeend en Regenwulp. Bij de Velduil is het bijna onmogelijk.

Het komt vaak neer op heel goed naar veren kijken. Wat is daar zo leuk aan?

Veel voorkomende soorten, zoals de Wilde Eend, zijn voor mensen niet meer interessant genoeg om lang naar te kijken. Toch, als je je telescoop op een Wilde Eend plaatst en gaat kijken naar de details, dan vallen bijzondere kleurschakeringen en verenpatronen op. De spiegel op de vleugel is in het juiste licht bijzonder mooi en die kleine, krullende veertjes op de staart van een woerd zijn heel apart. Zo heeft iedere soort zijn eigen, kenmerkende details die op zulke momenten op zullen vallen. Ze geven een andere dimensie aan het observeren van vogels.

Je beoordeelde in je verslag 54 soorten uit de Waddenzee waarvoor er misschien jongentellingen door vrijwilligers gedaan kunnen worden. Hoe zou jij zulke tellingen coördineren?

Het is ontzettend belangrijk dat de vrijwilligers goed geïnstrueerd worden over hoe ze juveniele van adulte vogels kunnen onderscheiden. Dit kan door het aanbieden van duidelijke tekeningen, foto's en beschrijvingen. Binnen veel lopende projecten kunnen deze leeftijdstellingen prima worden geïmplementeerd. Je moet vrijwilligers vooral enthousiast zien te maken. Dus, bij deze... pak je verrekijker en ga naar buiten, want er vliegen genoeg jonge vogels rond!

Cursusaanbod 2016/2017

Sovon komt naar je toe!

Samen het veld in om vogels te leren herkennen en een telling te oefenen. Dat is de beste manier om het telwerk als kersverse waarnemer onder de knie te krijgen. De ervaring leert ook dat een cursus een uitstekend middel is om nieuwe mensen actief te krijgen als vogelwerkgroepslid of als tel-ler. Veel vogelwerkgroepen organiseren daarom al herkenningcursussen voor beginners en/of gevorderden. De afgelopen jaren was Sovon al op vele plekken betrokken bij vervolgcursussen gericht op telwerk. Dit resulteerde steevast in nieuwe regionale telinspanningen. Komende tijd gaan we weer op pad om lezingen en cursussen te verzorgen.

Speerpunten

Voor de komende tijd hebben we enkele speerpunten op het oog. Door de nog steeds toenemende aandacht voor boerenlandvogels willen we het aantal routes en telpunten in boerenland uitbreiden. Dit geldt zowel voor de winter (PTT-routes, ganzen- en zwanentellingen) als het voorjaar (BMP of het minder intensieve MAS).

We willen bij voorkeur aan de slag in de volgende provincies: Overijssel, Limburg, Utrecht, Zeeland en Gelderland.

Ook vogelwerkgroepen die aandacht willen besteden aan een ander telproject, of het werkgebied in een andere provincie hebben, kunnen uiteraard contact opnemen met Sovon. We doen onze uiterste best om alle aanvragen te honoreren

Voor nieuwe waarnemers

Om nieuwe waarnemers te werven, is een cursus een uitstekende methode. Onze ervaring is dat zo'n 40 tot 60% van de cursisten na afloop daadwerkelijk aan de slag gaat met een eigen telgebied of -route. Voor ieder vogelmeetnet bestaat een cursus. Maar ook een laagdrempelige tel-excursie, waarbij we met een klein groepje belangstel-

lenden gaan oefenen, behoort tot de mogelijkheden.

Voor reeds actieve waarnemers: opfriscursussen & lezingen

Bij veel vogelwerkgroepen wordt er al het nodige geteld en is een cursus misschien niet meteen nodig. Wel kan een lezing over telresultaten heel motiverend zijn. Ook kan het nooit kwaad om de vogelkennis op te frissen of de BMP-methodiek nog eens even toegelicht te krijgen. Sovon verzorgt graag lezingen, workshops en opfrisavonden. Op deze manier willen we waarnemers bijpraten over specifieke inventarisatieproblemen of oefenen we samen lastige vogelgeluiden, het tellen van grote groepen vogels en het invoeren van gegevens.

Meer info en aanvragen

Meer informatie is te vinden op de Sovon-website: surf naar sovon.nl/cursussen en sovon.nl/lezingen. Het aanvragen van een lezing of cursus kan via de website of stuur een mail naar harvey.vandiek@sovon.nl of albert.dejong@sovon.nl.

Hou ook de agenda op de Sovon-website in de gaten; hier publiceren we data van cursussen en lezingen.

Vogels in Overijssel 2016

Vogels in Overijssel is al 15 jaar een vertrouwde verschijning. Ook dit jaar is het weer gelukt om een rijkelijk geïllustreerd nummer te maken. Hierin o.a. aandacht voor succesvol broedende Kraanvogels in het Wierdense Veld, duikeenden in de provincie, een bijzonder broedgeval van Draaihalzen in de Engbertsdijksvenen en aandacht voor broedende Gierzwaluwen in Zwolle. Het nummer eindigt met artikelen over zeldzame broedvogels en bijzondere waarnemingen in Overijssel in 2015.

Bestellingen zijn welkom door overmaking van € 15,- op IBAN NL60INGB0004506821 ten name van Samenwerkende Vogelwerkgroepen Overijssel te Markelo onder vermelding van VIO2016 met postcode en huisnummer.

Overzicht cursussen en lezingen

(*=speerpunt)

Cursussen

- BMP* (het grootste broedvogelmonitoring-project van Sovon; 5 avonden theorie, 4 ochtenden praktijk)
- Opfriscursus BMP (veldmethode en mobiel invoeren via Avimap incl. autoclustering; 1 avond)
- MAS* (punttelling van boerenlandvogels; 1 avond en 1 praktijkochtend)
- MUS (punttelling van stadsvogels; 1 avond en 1 praktijkochtend)
- Broedvogels inventariseren (startcursus over BMP, MUS, MAS en kolonievogels; 3 avonden en 3 praktijkochtenden)
- Watervogeltellingen (watervogels tellen en invoeren; 1 avond en 1 praktijkochtend)
- PTT* (punttelling van wintervogels; 1 avond en 1 praktijkochtend)
- Slaapplaatsen (vogels op slaapplaatsen tellen; 1 avond en 1 praktijkochtend of -avond)

Lezingen (1,5 - 2 uur)

- Hoe vergaat het onze broedvogels? (resultaten van het BMP, landelijk en regionaal)
- Stadsvogels (resultaten uit het stadsvogelmeetnet MUS, landelijk en regionaal; hoe tel je)
- Boerenlandvogels* (wel en wee, oorzaken van achteruitgang, hoe bijdragen aan tellingen; MAS, BMP)
- Hoe vergaat het onze watervogels? (resultaten van het watervogelmeetnet, landelijk en regionaal; hoe kun je meedoen)
- Hoe vergaat het onze wintervogels?* (resultaten van het PTT, het oudste meetnet van Sovon, landelijk en regionaal)
- Spektakel op de slaapplaats (nut en noodzaak van slaapplaatstellingen, met spectaculaire videobeelden)
- Onderzoek aan broedsucces (wat levert het op en hoe doe ik mee; meetnet Nestkaarten)
- Workshop vogels tellen (aan de hand van foto's grote groepen vogels leren schatten)

Tel-excursie

- Tel-excursie van 1 ochtend, waarin een van de meetnetten centraal staat

Afkortingen

BMP Broedvogel Monitoring Project
 MAS Meetnet Agrarische Soorten
 MUS Meetnet Urbane Soorten
 PTT Punt Transect Tellingenproject

Massale vogelsterfte als gevolg van vogelgriep

Vette krantenkoppen over vogelgriep hebben we vaker gezien. Nieuw voor ons land was echter dat ze de afgelopen weken gingen over een variant die massale sterfte veroorzaakt onder een aantal watervogelsoorten. De eerste melding hiervan werd op 8 november gedaan via het gezamenlijke meldpunt voor vogelsterfte van DWHC en Sovon (sovon.nl/dodevogels). Het betrof meerdere dode Kuifeenden en Futen op en rond de Gouwzee bij Monnickendam. Nader onderzoek aan drie Kuifeenden en twee Futen wees uit dat het ging om een hoogpathogeen H5N8-virus.

Vogelgriep

Griepvirussen worden ingedeeld op basis van twee eiwitten aan de buitenkant van het virusdeeltje: de hemagglutinine (HA) en neuraminidase (NA) eiwitten. In wilde vogels worden 16 HA-subtypen en negen NA-subtypen aangetroffen. Daarnaast kunnen vogelgriepvirussen worden ingedeeld op basis van hun ziekteverwekkend vermogen in kippen: laagpathogene aviaire influenza-virussen (LPAI), die geen of slechts milde ziekte veroorzaken, en hoogpathogene (HPAI) die ernstige ziekte en massale sterfte kunnen veroorzaken.

Bij wilde vogels worden met name LPAI-virussen aangetroffen, die bij wilde vogels zelf in het algemeen geen tot weinig ziekte veroorzaken. Het veranderlijke uiterlijk van griepvirussen in het algemeen maakt dat het afweersysteem het virus niet of minder gemakkelijk kan herkennen. Als gevolg daarvan kan het virus zich gemakkelijker binnen een populatie verspreiden. De aanwezigheid van griepvirussen in trekvogels en het sterk ziekteverwekkend vermogen van sommige van deze virussen is zorgwek-

kend, met name voor de pluimveesector. Dat massale sterfte echter ook bij wilde vogels kan optreden hebben we in de afgelopen weken van dichtbij kunnen zien.

Eerdere uitbraak

HPAI H5N8 was al eerder groot in het nieuws, namelijk in de laatste twee maanden van 2014. In Nederland raakten toen enkele pluimveebedrijven ermeê besmet en werd het virus tevens aangetroffen in uitwerpselen van 'op het oog gezonde' Smienten. Van massale sterfte bij wilde vogels was toen echter geen sprake. Een hoofdstuk in het proefschrift van Josanne Verhagen, die aan de Erasmus Universiteit studie maakte van vogelgriepvirussen in trekvogels, over de H5N8-uitbraken van 2014 is te lezen op eurosurveillance.org/ViewArticle.aspx?ArticleId=21069. Het volledige proefschrift is te downloaden via repub.eur.nl/pub/93534/161005_Verhagen-Josanne-Hinke.pdf.

Nieuwe variant

Op het moment van schrijven (20 november) is grootschalige vogelsterfte vastgesteld op en rond de Gouwzee en op het Wolderwijd, Nuldernaauw en Veluwemeer. Ook zijn

Dode Kuifeenden, Volendam, 10 november 2016. Foto: Roy Slaterus

parkeenden besmet geraakt in Rotterdam. Uit verschillende andere Europese landen zijn soortgelijke berichten verschenen. Het HPAI H5N8-virus in West-Europa lijkt sterk op het virus dat afgelopen zomer in Rusland werd aangetroffen. De virussen die dit najaar in Nederland, Duitsland en Polen opdoken, zijn nauw verwant aan elkaar. Het virus uit 2014 in Nederland wijkt hier substantieel van af en er zijn geen aanwijzingen dat het sindsdien is blijven circuleren in Nederland of Europa.

Vooraf dode Kuifeenden

Bij Sovon zijn na 8 november meerdere meldingen binnengekomen van zieke of dode vogels op bovengenoemde locaties. Op 16 november maakte Rijkswaterstaat bekend dat er naar schatting zelfs 3000 dode vogels waren verwijderd, maar dat was slechts een 'tussenstand'. Ervan uitgaande dat de meldingen bij Sovon een goed beeld geven, was de soortensamenstelling ongeveer als volgt: Kuifeend (82%), Tafeleend (8%), Knobbelzwaan (3%), Grote Mantelmeeuw (2%), Meerkoet (2%), Zilvermeeuw, Kokmeeuw, Fuut, Topper, Kolgans en Nijlgans (alle <1%).

Bemonstering van levende vogels zal meer duidelijkheid geven over de virusprevalentie bij de verschillende soorten, mogelijk ook bij soorten die het virus nu wel bij zich dragen maar geen ziekteverschijnselen vertonen. Tegen de tijd dat deze Sovon-Nieuws in de brievenbus ligt, zijn we waarschijnlijk al een heel stuk wijzer over de aard en de omvang van de situatie. Laten we hopen dat het niet erger wordt dan het al is!

● Roy Slaterus

Waarschijnlijk met vogelgriep besmette Kuifeend, Volendam, 10 november 2016. Foto: Roy Slaterus

Recent verschenen

Vogels van het Nationaal Park Weerribben-Wieden

Dit boek beschrijft de vogelwereld van het grootste aaneengesloten laagveenmoerasgebied van West-Europa. Het vormt een belangrijk broedgebied voor vele soorten, waaronder Roerdomp, Purperreiger en Zwarte Stern; in totaal 40 soorten van de Rode Lijst. Ook tijdens de trek en in de winter huizen er vele vogelsoorten. Dit alles wordt samengevat door Obe

Brandsma, Jeroen Bredenbeek en Ronald Messemaker, die het gebied van haver tot gort kennen. De teksten, waarvan soortbesprekingen de hoofdmoot uitmaken, worden ondersteund door grafieken en kaarten, en verlichtigd door vele foto's.

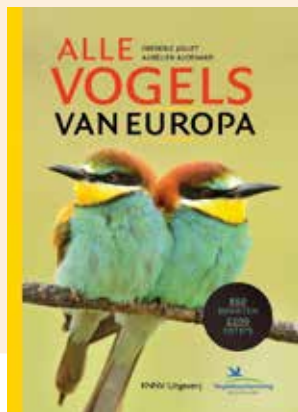
280 pag., prijs € 27,50, bestellen bij Natuurmonumenten via www.dewieden.nl: voor leden € 22,50 + verzendkosten á € 6,95 of € 27,50 (niet leden) + verzendkosten á € 6,95. Het boek is ook af te halen bij Bezoekerscentrum De Wieden, Beulakerpad 1, 8326 AH St. Jansklooster.

Identities

Beeldend kunstenaar Martin Brandsma is gegrepen door Klapeksters. Hij zoekt ze op in hun winterverblijf in het Fries-Drentse grensgebied, bestudeert ze intensief en legt individuele kleedkenmerken gedetailleerd vast. Duizenden uren geconcentreerd waarnemen leverden een boek van 120 pagina's op dat in vrijwel alles afwijkt van andere, qua formaat (35x16 cm) en inhoud: vrijwel alleen illustraties, tekst ontbreekt bijna geheel. Alle waargenomen Klapeksters worden op een gestandaardiseerde manier weergegeven, per locatie en per winter. Duiding ontbreekt, de lezer mag zelf zijn conclusies trekken omtrent de gesuggereerde individuele variatie. Meer informatie via de site www.martinbrandsma.nl

Het boek kost € 31,80 en bestellen kan via een mail naar info@martinbrandsma.nl

Alle Vogels van Europa

Een nieuwe gids om 860 vogelsoorten te determineren aan de hand van 2200 foto's. Handig: pijlen die aangeven op welke kenmerken je moet letten, naast foto's om sterk gelijkende soorten van elkaar te onderscheiden. Inclusief Amerikaanse en Aziatische dwaalgasten. Auteurs zijn Aurélien Audevard en Frédéric Jiguet.

447 pag., KNNV Uitgeverij, prijs: € 24,95

Vogels in Groningen

Ruim 30 jaar na het verschijnen van de bekende klassieker 'Vogels van Groningen' is er in het voorjaar van 2016 een nieuw naslagwerk verschenen over de vogels in die provincie. Ruim 10 jaar lang heeft Egbert Boekema, voorzitter van de vereniging Avifauna Groningen, gewerkt aan dit overzichtswerk. Het biedt een gedetailleerd overzicht van alle broed- en trekvogels die ooit in Groningen zijn gezien, bijgewerkt tot en met 2014. Hun voorkomen wordt uitgebreid beschreven, waarbij meer dan 300 gedetailleerde grafieken inzicht geven in seizoenpatronen (pleisteraars, trekkers, zingende vogels), soms uitgesplitst naar tijdvak. Inleidende hoofdstukken behandelen het gebruikte bronnenmateriaal, natuurbescherming in Groningen, een korte geschiedenis van het vogelen in de provincie en een beschrijving van de landschappen en natuurgebieden.

Het boek, voorzien van een stevige kافت met fantastische opname van Witwangsters, is rijkelijk geïllustreerd met vele schitterende foto's van Gerrit Kiekebos. Verkrijgbaar via de uitgever (www.profiel.nl) of bol.com **392 blz., Uitgeverij Profiel Bedum, ISBN 9789052945873, € 39,00**

Het Vogelei - wonder van volmaaktheid

Tim Birkhead, welbekend van boeken als De wijsheid van vogels en De zintuigen van vogels, schreef een boek waarin het ei centraal staat. Waarom hebben eieren de vorm die ze hebben, hoe worden kleuren en patronen gevormd, welke kant van een ei komt als eerste naar buiten: de platte of de puntige kant? Hij onthult intrigerende feiten, duikt in de historie en legt verbanden met het geboorteproses van de mens.

320 pag., De Bezige Bij, € 24,99

Handleiding broedbiologisch onderzoek Steenuil vernieuwd

De in 2011 verschenen handleiding, inmiddels uitverkocht, is vernieuwd. Een aantal hoofdstukken is grondig herzien en een aantal teksten is aangepast aan de situatie in Vlaanderen. Dit laatste is een logisch gevolg van de steeds hechtere samenwerking van STONE en de Vlaamse Steenuilenwerkgroep. De 116 pag. dikke handleiding, voorzien van vele instructieve foto's, tabellen en grafieken, is ook te downloaden van de website van STONE www.steenuil.nl

Van Harxen R. & Stroeken P. 2016. Handleiding broedbiologisch onderzoek steenuil. Uitgeverij STONE Steenuilenoverleg Nederland, Heiloo

Selectie groepsreizen 2017

	Dagen	Prijs	Vertrek
Vogelreizen Europa			
Portugal	8	895	3 feb 17
Noorderlicht en Varangerfjord	7	1590	14 mrt 17
De Biesbosch	3	375	21 apr 17
Lesbos - voorjaarstrek	8	1475	28 apr 17
Slowakije	8	1595	28 apr 17
Finland en Noorwegen	10	2395	1 jun 17
Slovenië natuurreis	8	1395	8 jun 17
Zweden - najaarstrek	7	1095	16 sep 17
Vogelreizen buiten Europa			
Marokko	11	1795	17 jan 17
Cambodja	20	4495	14 feb 17
Costa Rica	16	3495	22 feb 17
Zuid-Afrika	10	2495	20 jun 17
Gambia	8	1695	6 nov 17
Fotoreizen			
Griekenland - Kroeskoppelikanen	5	1295	17 jan 17
Bayerischer Wald	5	695	27 jan 17
Florida	10	2395	9 feb 17
Hongarije- macrofotografie	8	VA 1495	16 apr / 20 aug 17
Finland - beren	6	1795	4 mei 17
Spitsbergen	6	1275	8 jun 17
Zuid-Afrika	10	2695	4 jul 17
Polen - Oderdelta	6	875	13 okt 17
Duitsland - kraanvogels	3	350	27 okt 17
Cruises			
Antarctica - Nederlandstalig!	11	VA 5950	5 feb 17
Atlantic Odyssey - Nederlandstalig!	28	VA 5500	26 mrt 17
North Atlantic Odyssey - Nederlandstalig!	12	VA 1795	28 mei 17
The Russian Far East	13	VA 6395	30 mei 17
IJsberenspecial - Nederlandstalig!	8	VA 3040	8 jun 17
Spitsbergen	8	VA 1430	10+ afvaarten
Antarctica, South Georgia, Falklands	17	VA 6400	10+ afvaarten
Birding Down Under	19	VA 9450	13 nov 17

Elk jaar meer dan 70 groepsreizen met Nederlandse begeleiding, honderden individuele reizen en meer dan 200 cruises!

BirdingBreaks.nl

Vogel- en natuurreizen naar wereldwijde bestemmingen

EEN SELECTIE VAN ONZE REIZEN 2017:

Spanje, Kraanvogels en meer
€1350,-
Vertrek 05 jan.

Zuid-Spanje - op zoek naar Pardellynx
€1095,-
Vertrek 26 jan.

Thailand
€3695,-
Vertrek 27 jan.

Costa Rica
€3695,-
Vertrek 27 jan.

Suriname
€4195
Vertrek 9 feb.

Noord-Peru
€4495,-
Vertrek 10 feb.

Canarische eilanden
€1975,-
Vertrek 21 feb.

Ghana
€3950,-
Vertrek 22 feb.

Limburg
€345,-
Vertrek 10 mrt.

Vietnam
€3850,-
Vertrek 15 mrt.

Cuba
€3650,-
Vertrek 15 mrt.

Costa Rica easy birding
€3895,-
Vertrek 18 mrt.

Eilat, paradijs voor trekvogels
€1395,-
Vertrek 22 mrt.

Zweden in het vroege voorjaar
€1495,-
Vertrek 18 apr.

Finland, Lapland en Varangerfjord
€2450,-
Vertrek 24 mei.

Spitsbergen - IJsberen special
€3040,-
div vertrekken vanaf 7 juni

Reis in 2017 met ons mee!

90 groepsreizen
20 fotoreizen
56 expeditiecrises
7 weekenden in Nederland

Vraag de gratis reisgids aan!

www.birdingbreaks.nl
T (020) 779 20 30
E info@birdingbreaks.nl

Beste vogel- en natuurreisorganisatie
NATIONALE ONDERNEMERSPRIJS 2016
INEZIA TOURS

INEZIA TOURS
vogelreizen, natuurreizen en meer

www.ineziatours.nl
info@ineziatours.nl
0597-431405

aangesloten bij
garantiefonds

Meander reizen

Kleine groepen
Vroegboekorting
Deskundige reisleiding
Wij reizen per trein of minibus naar onze reisbestemmingen.

Vogelreizen 2017

Polen 28-04-2017
Biebrza en Bialowieza

Spanje *Nieuw* 27-05-2017
Monegros en Pyreneën

Engeland/Schotland 03-06-2017
Farne Islands, Bass Rock en Cheviot Hills

Ook individuele vogelreismogelijkheden en maatwerk met lokale gidsen in
Polen, Hongarije, Roemenië

meanderreizen.nl • 085-7853820 • info@meanderreizen.nl

BLUE ELEPHANT

Vogelreizen 2017

	vertrek
Senegal	06.01
Costa Rica	10.01
Myanmar	08.02
India	18.02 & 08.02
Japan	03.02 & 17.02
Gambia	10.02 & 25.11
Sri Lanka	22.02 & 10.12
Bhutan	18.04 & 06.12
Estland	27.04 & 13.05
Kreta	22.04
Extremadura	04.05
Roemenië	13.06
Schotland	18.06
IJsland	13.07

www.blue-elephant.nl

Be part of the Great Migration.

ZEISS Binoculars & Spotting Scopes

// RELIABILITY
MADE BY ZEISS

Introductie van de nieuwe ZEISS Conquest Gavia 85

Eerste keuze voor vogelaars.

Fitis of Tijftjaf? Met de nieuwste verrekijkers en telescopen van ZEISS hoeft u niets te missen. Dankzij hun compacte, lichtgewicht ontwerp, het ongelooflijk scherpe beeld en de dynamische focusing, zijn ze de ideale partner voor alle vogelaars die naar alle uithoeken van de wereld reizen tijdens de uitoefening van hun ornithologische passie. www.zeiss.nl/sports-optics

opticon

Verrekijkers & Telescopen

DBA VHD

Kleiner, lichter, helderder en scherper, Het nieuwe topmodel van Opticron De DBA VHD (8x42 en 10x42) brengt de Opticron design filosofie naar een nieuw niveau. Prijzen vanaf €749,00

MM3 GA ED Travelscopes

De laatste uitvoering van het MM reistelescoop-concept, dat bijna 20 jaar geleden door ons ontwikkeld is, levert een verrassend hoge kwaliteit voor een even verrassende prijs. Bodies vanaf €389,00, Oculairen vanaf €129,00

Verdere informatie vind je op www.opticon.nl, email sales@opticon.co.uk of neem contact op met je lokale dealer.

Foto Fransen, Amsterdam 020 6650471

Foto Rooijmans, Budel 0495 494890

Ringfoto Focus, Den Haag 070 3638398

Foto Milow, Geel, Belgium 0032 14 592367

Foto Sipkes, Groningen 050 3128684

Focus Optiek, Middelburg 0118 625310

Vogelinformatiecentrum,

Texel 0222 316249

Ringfoto Focus, Voorburg 070 3863519

Opticron, Unit 21, Titan Court, Laporte Way, Luton, Beds, LU4 8EF, UK Tel: +44 1582 723559 www.opticon.nl

Ontdek de natuur met **veldshop.nl**

boeken veldwerkmateriaal optiek

U VINDT ONZE PRODUCTEN
BIJ EXCLUSIEVE SPECIAALZAKEN EN
ONLINE OP WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

ATS/STS FAMILIE **HET *LICHT* ZIEN**

Waadvogels, zeevogels, ganzen – vogelobservatie opent elke dag nieuwe werelden met fantastische uitzichten. Dit maakt het gemakkelijker om de juiste telescoop te kiezen. Met een model uit de ATS/STS familie van SWAROVSKI OPTIK heb je altijd de juiste telescoop bij de hand wanneer je de fascinerende wereld van vogel- en natuurobservatie betreedt. De HD-optiek maakt indruk met zijn precisie en helpt je fascinerende observatiedoelen te vinden. Temeer dankzij de robuuste maar slanke aluminiumbehuizing behoren de hoogwaardige ATS/STS-telescopen tot de lichtste ter wereld. Momenten intenser beleven – met SWAROVSKI OPTIK.

SEE THE UNSEEN
WWW.SWAROVSKIOPTIK.COM

SWAROVSKI
OPTIK

meopta

MeoPro 8x42 HD

- 8X32 HD € 499,-
- 10X32 HD € 519,-
- 8X42 HD € 549,-
- 10X42 HD € 579,-
- 8X56 HD € 639,-

Speciale actie voor leden en tellers van **SOVON**:

Koop nu een Meopta verrekijker of telescoop en ontvang 10% korting op uw aankoop. Per verkochte kijker doneert Meopta bovendien 25 euro aan Sovon t.b.v. vogelonderzoek.

Kijk snel op www.sovon.nl/kortingmeopta

Deze actie is een samenwerking van **Meopta, Sovon en Het Vogelinformatiecentrum op Texel.**

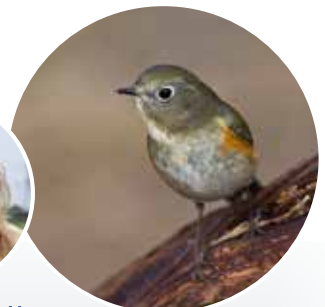
Alle **Meopta** verrekijkers worden bij Meopta met de hand gebouwd en samengesteld met hoogwaardige componenten. Dit staat garant voor optische perfectie en betrouwbare prestaties in het veld.

In de grote verrekijkertest van Roots kreeg de **MeoPro HD 8x42** het "**Beste Koop**" predicaat.

**EUROPEAN
OPTICS**
since
1933

Technolyt®

E info@technolyt.nl • T +31(0)75 647 45 47 • I Technolyt.nl

Hanne Tersmette
Boswachter & enthousiast Meopta gebruiker
Natuurmonumenten

meopta.com

Merels onder druk

Structureel prijkt de Merel in de top van de ranglijst bij vogeltellingen in bebouwde gebieden, zoals de Jaarrond Tuintelling. In twee eeuwen tijd heeft de soort zich ontwikkeld van schuwe bosbewoner tot meest geziene stadsvogel. De meeste Merels per vierkante kilometer nestelen in stedelijk gebied met veel groen, in agrarisch cultuurland met veel heggen en in randen van gevarieerde loofbossen. Alleen waar nauwelijks struiken of bomen staan, ontbreekt de talrijkste broedvogel van Nederland.

Toch zijn er momenten in het seizoen dat de Merel minder wordt gemeld. Aan het einde van de zomer laten ze zich veel minder zien omdat ze dan in de rui zijn. Dit jaar viel dit samen met berichten over het uitbreken van het Usutu-virus. Waren er echt minder Merels, door sterfte, of was het de rui die ze deed laten schuilen? In Duitsland zorgde het virus voor een flinke sterfte onder de Merels. In Nederland lijkt het erg mee te vallen: de terugval in de nazomer was dit jaar niet sterker dan in 2015, en de aantallen zijn inmiddels weer op het niveau van voor de dip, zo zien we op tuintelling.nl.

Nadat de Merel als broedvogel jarenlang in aantal toenam, stagneerde de populatie in 2005. Daarna was de populatie stabiel, maar recentelijk valt op dat er in het voorjaar minder Merels geteld worden in stedelijk gebied dan voorheen. Toch wat aan de hand dus? Met onderzoek en tellingen hopen we meer inzicht te krijgen in achterliggende oorzaken.

> Sovon.nl/merel

Foto: Michel Geven

